

«ХўЖАМНИНГ ҚАБРИ» — НАМАНГАНЛИҚЛАР ФАХРИ

Хар бир юртининг, хар бир шахарнинг кўрми, қиёбаси у жойда бунёд этилган мухтажам иншоотлар билан ажралиб туради. Шу жиҳатдан қараганда, Марказий Осиёдаги гузал шахарлар сирасига кирадиган Наманганда ҳам XIV-XIX асрларда замонасига мос бинолар ва тарихий-меъморий осори-атикалар барпо этилган бўлиб, булар мудом тарихчилар, ёзувчилар, адабиётшунос олимлар диққатини ўзига жалб этиб келмоқда, тадқиқот ва ижод манбаига айланмоқда. Масалан, бир вақтлар шахримизда бўлган машҳур ёзувчи ва кинодраматург Виктор Виткович «Новый мир» журналининг 1965 йилги 10-сонига ўз таасуротларини қўйидагича ифода этган эди: «...Наманган шахридаги қўллар тарихий ёдгорликлар орасида «Хўжамнинг қabri» деб аталган муъажжага меъморий обидани бўлиб кўрдим. Бу иншоот, сирдан қараганда, унчалик қатта эмасдек туюлса-да, ичкарисига кирганингизда хайратдан ёқа ушлайсиз. Оқ-пушти рангларда жололган ёзувлар, бетакор нафис нақшлар кўзи қувонтиради. Бинонинг ичи ҳам шунчалик моҳирона ишланганки, ташқарисига нисбатан 1,5-2 баравар кенг кўринади. Ҳақиқатан ҳам, бу ўзбек миллий меъморчилик мактабининг тақдорланмас ноёб намунасидир...»

Машҳур ёзувчининг дунё мекенсиз тарқалган журналда босилган мақоласи, муболагасиз, Наманган шахрини етти иқлимга таңитди. Лекин, минг афсусларки, шу атрофда тугилиб, яшаб, шундай ажойиб ёдгорлиқнинг борлигини билмаган, унинг ичига кириб кўрмаган ҳамшахарларимиз ҳам оз эмас.

Энди мана шу меъморий обиданинг қисқача тарихи ҳусулида.

«Хўжамнинг қabri» XVIII асрнинг иккинчи ярмида бунёд этилган. Унинг биносини башарида XIV аср бошларида Марказий Осиё меъморчилиги соҳиблари томонидан сиқиб чиқарилган ранг-баранг сиркор қоплама, ўйма сопол (терракотдан) фойдаланилган. Иншоотни қузуват экансиз беҳиштер қабрига эҳтибор қилиб қўйиб, меъморчилик анъаналарини сақлаб қола олган халқ усталари санъатиغا чурқур ҳурмат ўйногани.

Бош пештоқ ўйма сополлар билан безалган. Бу меъморларимиз XII-XIV асрларда унтулиб кетган ажойиб безак усулунини қўлаб, уни қайта тиланганликларидан далолат берибди. Пештоқнинг меҳробсимон равоки «П» шаклидаги қунағирлар билан ўралган. Унда ислимий ва геометрик шакли нақшлар бор. Энисиз ва кен чизмалар ўзаро ўйқашган. Кенг чизилар ўйма сопол билан, энисилари эса қатламлашмаган гачкорлик усулида пардозланган.

Мақбара ёнига кейинчалик маржон-айвон, хонақоҳ ва мадраса қурилиб, ўзига хос меъморий мажмуа вуҷудга келган. Аммо уларнинг айримлари бизгача етиб келмаган. Мақбара биносининг ён ва орқа деворларни мутлақо безатилмаган, ғишт тарих санъатининг ўзига хос услуби сақлаб қолingan.

Мақбарига кирверишдаги ўймакор эшик тепасига ва ичкаридаги гўрхона эшиги тепасига «Амали усто Мухаммад Иброҳим ибн Абдураҳмон», яъни «Абдураҳмон ўгли усто Мухаммад Иброҳим ишлари» деган битик муҳрланган. Ҳарб томонидagi хўжлар қабристонига чиқиб эшигини устидан эътиборан бинони айлантриб турли диний оятлар хати қуфий, хати райҳоний, хати насталиқда жимжимдор қилиб битилган.

Бу ёзувлар усто Мухаммад Иброҳим моҳир хаттот ҳам бўлганлигини кўрсатади.

Мақбаранинг бунёд этилиши тўғрисидаги ёзма манбаалар жуда ҳам уларнинг ҳам айримлари йўқлиб кетган. Иншоот тўғрисидаги авлоддан, авлодга ўтган охироки ахборотлар бизга қўйидагича етиб келган: XVIII аср охири XVIII аср бошларида ушбу мақбарани наманганлик машҳур Мирҳўж эшон қайнатаси Иброҳимхўжа хотирасига кўрдирган. Шу боис у «Хўжамнинг қabri» деб юртлидани. Мақбара билан ёнма-ён барпо этилган иккинчи обиде Азизхўжа эшон мадрасаси ва масжидидир. Азизхўжа эшон мадрасани XVIII асрнинг иккинчи ярмида кўрдирган. У киши Иброҳимхўжанинг Қашқарга кетиб қолган акаси Ҳусейнхўжанинг ўғиллари бўлиб, оталари вафотидан кейин Наманганга қайтиб келди ҳамда мадраса ва масжидни қурдириди. Бу ишга асосан наманганлик усталарни жалб этади.

Шарқий томондаги хўжлар мақбарига туташ қилиб қўтарилган. Мадрасага кириш эшиги ҳам шу томонда бўлган. Устига болхона қурилган. Хўжлар хозирги Қўзагарлик кўчаси ўрнида жойлашган. Бироқ уларнинг биронанча ҳам бизнинг даврга етиб келмаган. Асрмизнинг 80-йилларида мажмуада таъмирлаш ишлари олиб бориildi. Наманганлик машҳур усто Фозил Намангонийнинг ўғли, таниқли таъмирчи усто Турғунбой хожи Фозилзода бошчилигидаги бригада аъзолари моҳирона иш юртлидлар. Нақшу миғорларни қайта тиклаш ишларида эса наманганлик нақош Пўлатхон ва унинг шоғирлари қатнашдилар. Шу жараёнда шахарнинг кенгайтирилишдан Галча кўчасига ноёб меъморий қимматга эга қадимий турар-жой биноси қўрииб келтирилиб, «Хўжамнинг қabri» мажмуага ўрнатилди. Бу мажмуани янада кўркамлаштириб юборди.

Азизхўжа мадрасаси ўтмишда энг баобрў мадрасалардан бўлган. Бу ерда ҳазрат Иноятхон домла Данғарий мудрарислик қилганлар.

Мажмуа давлат томонидан таъмирланган, шахар аҳолиси маданий хордиқ чиқарадиган масканга айлантрилган эди. Кейинчалик у диний бошқарманинг Наманган вилоят бўлими тасаруфига берилди. Хозирги кунда «Хўжамнинг қabri»дан жомеъ масжиди сифатида фойдаланилмоқда.

Э. ҚОРАБОЕВ,
«Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармасининг Наманган вилоят бўлими илмий ходими

деган саволга Шаҳрисабз шаҳридаги 216 ўқувчида 70 ўқувчи, Навоий шаҳридаги 67 ўқувчида 21 нафари «Йўқ, мустақил ҳаёт кечира майман», деб жавоб қайтарган. Шаҳрисабзлик 90 нафар, Навоий шаҳридан 20 нафар ўқувчи «Бу ҳақда ўйлаганим йўқ», деб жавоб беришган.

Юқорида кўрсатилган натижалар ҳаммани ўйлашга мажбур қилади. Бунга бефарқ қараб бўлмайди. Чунки бу — келажакда ўқувчилар тақдирини, ёшлар тақдирини ҳал этадиган масалалар. Шундай экан, 9-синфни битирган болани ўз ҳолига ташлаб қўйиб тўғрими? Улар ҳали ёш бўлса, қўлда ҳунардор бўлмаса.

Бу борада кўрбощимиз ҳунардорларни олган суриб битирувчи ўқувчиларни мактаб дарида бирорта ҳунарни эгаллаб олишлари учун умумтаълим мактабларида ўқувчиларни етиштириш зарур. Шунинг учун ҳам миллий қадрлар тайерлаш масаласи олға суртилмақда. Улар мамлакатни ҳимоят қилишда, кишлоқ ҳўжалига ва бошқа соҳаларда олиб борилаётган ишларни юқори савияга олиб чиқилари лозим. Шундай экан, буларнинг ҳаммаси мактабдан бошланади. Мактаб ёшларини ҳам таълим муассасаларига мактаб ўқувчиларига билим бериш билан бирга турли соҳалар бўйича ҳам ҳунардорларни тайерлаш зарур экан, дунда халқ

Тошпўлат ТОШЛОҚОВ,
профессор

Мустақиллик хар бир инсонга ўзигини ва миллий маънавиятини англаши учун янги ўқлар очди. Ўзбекистон, Президентимиз таъкидлаганларидек, ўз миллий маънавияти негизлари, қадриятларига таянган ҳолда дунёвий давлат қуриш вазифаларини амалга оширмоқда. Бу тараққиётта эришишда муҳим омил ҳисобланади.

Маънавиятда инсонларнинг турли даврларда шакланган дунё ва инсоний муносабатлар тўғрисидаги қарашлари, тасаввурлари ўз ифодасини топади. Улар хилма-хил бўлиб, турли халқлар ва миллатларнинг эътироф этиши билан боғлиқ равишда маънавий ҳаётдан ўрин эгаллайди ҳамда турмуш билан уйғуналишда муайян одатлар, тамойиллар, анъаналар тарзида шаклланиб, турли халқлар ва миллатлар маънавиятига айлана боради. Унинг шаклланиш жараёни хар бир миллат маданиятида ўзига хос хусусиятларга эга. Унга хар бир киши ҳисса қўшади.

Зеро, маънавиятнинг англашда хар бир инсоннинг ўз фалсафаси бор. Дунёни у ўзига хос идрок этади. Яратган моддий ёки маънавий бойлиқлари, хар бир киши ўз қарашлари, дунё тўғрисидаги тасаввурлари билан миллат маданий меросини, анъаналарини баҳоли қудрат бойидаги ва ривожлантиради.

Халқлар онги ва тафаккури, қарашлари ўз моҳиятига кўра миллий маънавиятга хизмат қилади. Адабиёт, санъат, фан, дин, жимтоий онг шакли сифатида маданиятда ўз ўрнига эга бўлади. Лекин ҳамма адабиёт ва санъат асарини ҳам миллатнинг маънавий мулки деб бўлмайди. Бу ўринда доимо эл назарига бўлган буюк алломалар, муҳаддислар, саркардалар, даҳолар, шахслар кўз олдимиздан ўтади. Улар умуммиллий ва инсоний қадриятни ўзаро уйғун ҳолда идрок эта олишган. Уни ўзиде акс эттирган асарлар ёзишган. Миллатнинг кўзгуси сифатида ўз фикрлари, амал қилган тамойиллари билан бир давр, макон ва замон талабларига жавоб беришган. Шу маънода уларнинг онги, дунёни идрок этиши дунёвий, айни чоғда миллий маънавиятнинг асосида туради. Негаки, инсон фаолияти юксак инсоний гоғларга, миллий маънавиятга асосланган тақдирдагина самарали бўлиб, тараққиётга хизмат қилади.

Хар бир халқ яхлит дунёнинг бир бўлаги. Аммо, инсонинсонга, халқлар халқларга ўхшамайди, бир-бирини айнан тақдорламайди. Хар бирининг ўзига хос жиҳатлари, хусусиятлари мавжуд бўлади. У шу халқнинг қадриятлари, анъаналари, урф-одатлари, фаолият мезонлари сифатида ўз ифодасини топади. Шу маънода маънавият маданиятнинг хосиласидир. Маънавият — турли халқлар ва миллатлар маънавий дунёси, уларни бир-бири билан боғлаб, ривожланишини ворисийлигини, узулсизлигини таъминлаб турувчи миллий ва умуминсоний қадриятлар тизимидир.

Жамият халқларнинг миллий ва умуминсоний маънавияти негизларига таянса, юксаклик сари юз тутаети. Маданият ва маънавият ўзаро уйғунлиқда фозиллашади.

Миллий маънавиятнинг қадриятларини ҳозирги даврда уни бойитишимиз, янги авлодларга етказиб, маънавий мерос сифатида қолдиришимиз миллат олдидаги бурчимиздир. Шунда миллий ўзгичлигини янада тўлароқ англаш бўлаётми.

Хар бир миллат маънавияти бой тарихга эга. Бошқа халқларнинг миллий маънавиятидаги яхши анъаналар, урф-одатлар, қадриятлари қадрлаш ва уларни ўрганиш миллий маънавиятнинг янада бойидади. Чунки инсон онги ва тафаккури бойиштир бўлмаса, ўз «қобидани» қишига эҳтиёж сезмаса, нуқсонларини нима яхши-ёмонлигини англай олмайди. Бинобарин, миллий маънавият ҳам жараён.

Миллий маънавиятнинг ифодасини олиш одатлар маданий мерос сифатида қолиши табиий. Чунки миллатлар онги равишда уни шундайлигича қабул қилмасликлари мумкин. Миллий маънавият дунёвий илмларга таянади. Барча халқлар

нинг ҳаёт, инсон, кадр-қиммат тўғрисидаги қарашлари билан боғлиқ бўлган яхши анъаналари халқлар миллий маънавияти ўзаро бойитувчи импулс бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Миллий маънавият тамойиллар инсоний моҳиятда ўз ифодасини топади. Инсон кадр-қиммати, эрки, эркилиги, демократия, мустақиллик унинг умумдунёвий жиҳатларидир. Аммо, у хар бир халқнинг ўзига хос муайян анъаналари, урф-одатлари, расми-русмлари, кўрсатмалари билан боғлиқ ҳолда амалга ошади. Хар халққа бошқа халқлар амал қилган ва қилаётган урф-одат, анъаналарни «қўчириб», айнан ўз холида тadbик этиб бўлмайди. Халқнинг миллий анъаналарига, хусусиятларига таянмаи ўзга мафқуридан жорий этиш, давлат ва жамият қурилишини амалга оширишга ўриниш жамиятда хар бир халқнинг ўзига хос ривожланиши қонунига зиддир.

Турли миллатлар ва халқларнинг маънавий дунёсиде миллий маънавият тарзида қадрланаётган тамойиллар, қоғдалар ва меёрлар ўзи аксини топади. Аммо у миллий маънавият даражасига эга бўлиши учун шу халқ ёки миллат тафаккури билан уйғуналиши керак. Амир Темур ҳазратлари «Бизнинг

кимлигимизни бўлмақчи бўлсангиз, биз қурдирган биноларга қараган» деганида ўзи барпо этган обидаларнинг шаклига эмас балки шу халқ фан ва маданиятининг, салохиятининг куч-қудратига, маънавиятининг юксаклигига эътибор қаратаманми? Тарихий обидалар маданий мерос бўлиши билан бирга, маънавият эканлигини бугунги авлодлар тўла англаб етиши, ундан тегилли хулосалар чиқариши керак. Ёки бошқа бир мисол. Халқларимиз маънавий ҳаётида Ислам нима учун дин ва илм сифатида қадр топди, миллий қадриятимиз билан уйғунлашди? Ундаги гоғлар инсон ва умуминсоний моҳият билан уйғунлашди кетганлиги боис эмасми? Исломининг илдиз этиб, ривож топгани ва дунёга танилган қўлаб аллома ва муҳаддисларнинг етишиб чиққанига, аввало унинг моҳиятини англаш ва тушуниб етган халқнинг онг-тафаккур даражаси, қарашлари дунё тўғрисидаги тасаввурлари билан мос келганлигиде эмасми?

Миллий анъаналар, урф-одатлар ёки қарилган ҳамма жойда ҳам бир хилда қабул қилинмайди ва ривожланмайди. Бунинг учун аввало унинг моҳияти инсон манфаатлари билан уйғунлашди, ҳамма уни тушунадиган, сингдирадиган, қабул қиладиган онг ва тафаккур керак. Шунда у миллатнинг маънавий ҳаётига, тараққиётининг муҳим омилгича айланади.

«Маданият» билан «маънавият» тушуналари ўзаро яқин. Аммо маънавият маданиятнинг натижаси, унинг хосиласи сифатида, моҳият ва маъно жиҳатидан устиворликка эга. Маданиятнинг хар бир кўриниши у ёки бу тарзда маънавиятга олхадор бўлса-да, у миллий маънавият даражасига кўтарилма олмаслиги мумкин. Инсонлар учун хизмат қилган тафаккур нурларини миллий маънавиятга айланади ва уни бойидади. Ахс ҳолда, маданий мерос сифатида қолиши мумкин. Миллатнинг маънавиятига айланган қадриятлар ўзига хос бўлади. Айтайлик, «демократия», «эркинлик» хар бир миллатнинг орусини, инсоний эрк-қадр-қиммат сифатида доимо қадрланиб келинган ва келинмоқда. У миллий маънавиятимизда ҳам ўз ўрнига эга.

Демократик жараёнларга хар бир халқ руҳияти, миллий анъаналари, қадриятларига мос келадиган, сингган ва қабул қилган ёки мос келмайдиган томонларини ҳисобга олган ҳолда ёндашиши керак.

Бу давлатлараро ишонч ва умуминсоний маънавият даражасида уйғунлиги таъминлайди. Айрим бир томонлама талқин ва ёндашувларга барҳам беради. Давлат сибсатининг моҳиятини тўлароқ англашга ёрдам беради.

Халқнинг миллий маънавиятига айланган анъаналар айрим қишиларнинг қарачи, тасавури, ички ҳиссий кечинмаликлар эмас. У моҳиятига кўра барча миллатлар томонидан тан олинган, уларнинг ҳаётдан ўрин эгаллаган, миллий ёки халқнинг

ўзигини кўрсатиб турадиган, амал қилинаётган тамойиллар, анъаналардир. Миллий маънавиятнинг унинг миллатнинг маънавий дунёси ўз ифодасини топади ва унинг маънавий мулки ҳисобланади.

Миллий маънавият халқларнинг ўтмиши, келажакига билан боғлиқ бўлган шундай бир муҳки, ундаги ворисликнинг бўзилиши миллий ривожланишининг ўзаро мувофиқлик қонунига зиддир. Миллий маънавиятнинг инсоний моҳияти қанча юқори бўлса, маънавий жиҳатдан юксак бўлади. Давлат ва жамият қурилиши ишда фаол қатнашишга эришиш инсонлар онги ва дунёқарашининг ўзгариши орқали, жамиятнинг маънавий мулки сифатида эъзозланиши мумкин. Бугунги ислохотлар жараёнида четда турган, лоқайд шахсларни, маънавиятли деб бўлмайди. Миллий маънавияти юқори инсонгина гурурли, шижоатли, фидойи ва фаол бўлиши мумкин. Миллий маънавиятда муайян миллатнинг фалсафаси, ҳаёт тўғрисидаги қарашлари, тасаввурлари, шахсий, миллий ва умуминсоний қадриятлар, маданиятнинг маънавий негизлари ифодаланган. Хар бир инсон миллий маънавиятда муҳассам бўлгани сингари, миллий маънавий хусусиятлар ҳам инсонларнинг фаолиятида ўз ифодасини топади.

Жамият инсонлардан ташкил топганлиги учун, хар бир жамиятда шахслар ўзарига хос алоҳида ақл-заковати, онг ва тафаккури, маънавий дунёси билан умуммиллат маънавиятини умуминсоний қадриятлар билан бойидади. Шунинг учун ҳам шахслар жамият ривожига, миллий маънавиятга сезиларли таъсир кўрсатиши, унинг тараққиётини тезлатиши, ўзлари ҳис этган ёки ҳис этмаган ҳолда дунё халқлари ривожига ҳам қатта ҳисса қўиши мумкин. Бунга инсон ақл-заковати тининг махсули сифатида фан ва техника соҳасида қўлга киритилган ютуқларни мисол тарзида келтириш мумкин. Улар айрим миллатлар маънавий мулкидан дунё халқлари маънавий мулкига айланади ва нуносиб ўрин эгаллайди, умуминсоний қадрга — аҳамиятга молик тафаккур махсули сифатида, дунё ривожига хизмат қилади.

Демак, инсон ақл-заковати умуминсоний ахлоқ нормаларига таяниши ва унинг манфаатлари билан уйғун бўлиши зарур. Инсон онги, тафаккури миллат, халқ онги ва тафаккури, қарашлари билан уйғун бўлсагина унинг умуммиллий аҳамияти намоен бўлади. Миллий маънавиятда инсонларнинг турли даврлардаги қалб туйғуларни, интилишларни, орзу-умидларни яхлит ҳолда ўз ифодасини топади. У тарихий хотиралар тарзида авлодлардан авлодларга етиб боради. Миллий маънавият халқнинг ўтмиши ва бугунги кунни билан боғлиқ руҳият, маданият самарасидир. Унда шахсий, миллий ва умуминсоний қадриятлар муҳассамлашади. Ҳамда турли шаклларда — халқ онги ва қарашларида, оғзаки ижодида, ёзма ва тарихий манбаларда, фан, дин, адабиёт ва санъатда ўз ифодасини топади. Давр, вақт ва макон таъсирини сараланиб боради.

Халқнинг миллий маънавияти ўзга сибсат ва мафқура таъсирини бўлиши мумкин. Аммо, қандай сибсат ва мафқура таъсирини бўлмасин, инсоннинг дунёси, ҳаёт тўғрисидаги қарашлари ўзининг ҳаётлигини сақлаб қолади, давомийлик хусусиятига эга бўлади. У миллатнинг, халқларнинг жимтоий, маънавий ўзига хослигининг ифодаси сифатида ҳаёт билан ҳаммаанасидир.

Бугун ўзини маънавиятли деб билган хар бир инсон ислохотларга миллий маънавият талаби билан ёндашади. Чунки «Хар бир давлат қурилиши маълум халқнинг миллий-маънавий махсули, ўзигини намоен этиш ва маънавий-онглилик тараққиётининг пиллопасидир. Бу тараққиёт зинани қадам-бақадам босиб, бир меёрданги ҳаракатни, «вақтдан ўзиб кетмаслигини тақозо этади. Вақт ҳамма нарсага қодир. Унда тафаккур, фалсафа, ҳамма нарса муҳассам» (Гегел). Айтиш мумкинки, давлатда шу халқ, миллат, хар бир инсон ақл-заковати, маънавияти муҳассамлашади. Бугун Ўзбекистонда давлат ва жамият қурилишида мавжуд тарихий, миллий маънавиятга таяниш ўзига қўлаётганлиги ҳам ана шу ҳаётий фалсафанинг ифодасидир. Давлат сибсатиде миллий маънавиятнинг қадриятларини миллатнинг ўтмиши ва бугуни, кадр-қиммати, унинг ақл-заковати билан ҳаммоҳанг бўлиб, ўзининг ривожланиш истиқболгича эгадир.

Ибодулла ХУРАШЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президентининг хўрғиди,
Давлат ва жамият қурилиши академияси «Фалсафа»
кафедраси мудирини, сибсий фанлар докторини

ТИКЛАНИШ ВА ТАЪЛИМ МУАММОЛАР

(Боши биринчи бетда)
Бўйча талабалар қабул қилинмоқда.
Хаммаизга маълум 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентини И. А. Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли» номли рисоласи нашр этилиб, унда мамлакатимизнинг ички ва ташқи сибсати концепциясининг асосий қоғдалари баён қилинган эди. Шу концепцияда халқ таълимига тегилли қўйидаги жумлалар бор: «Умумий таълим олиш, касбни ва тегилли махус таёйргарликни ўтиши эркин танлашда барчага баравар ҳуқуқ бериш. Янги демократик таълим концепциясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш лозим бўлади. Бунда ўзбек халқининг ва республика ҳудудида яшовчи бошқа халқларнинг миллий, тарихий ва маданий анъаналари, маънавий таърибияси таълим ва тарбия тизимимизга узвий равишда киритилиши зарур».

Юқоридаги белгиланган, амалга оширилиши зарур бўлган вазифалар бўйича республикамизда маълум даражада ишлар бажарилди. Бу ҳақда шуни қайд этиш мумкинки, республикамизда мактабгача тарбия, ўрта, ўрта махсус ва олий таълимнинг ишлаб чиқилган концепциялари асосиде таълимнинг барча даражалари учун ўқув дастурларининг эскилари қайта кўриб чиқилди ва янгилари ишлаб чиқилмоқда. 1995 йилда мактабгача тарбия болалар муассасалари ва оилалар учун 17 номдаги ўқув-методик қўлланмалар, республика ҳудудида истиқомат қилувчи халқларнинг етти тилида 58 номдаги янги дарслиқлар, ўқув қўлланмалари ва умумий таълим мактаблари дастурлари ишлаб чиқилди ва нашрга тайерланди, улардан 51 таси эълон қилинди ва ўқув юртларида фойдаланилмоқда.

Умумтаълим мактаблари, ўрта махсус билим юртлари, олий таълимга тегилли институтлар ва университетлар учун янги дарслиқлар, қўлланмалар ёзилиб, уларга эски мафқурдан холи янги замон руҳи сингдирилди. Буюк соҳибқирон Амир Темурнинг тарихдаги ва ўзбек давлатини барпо қилишдаги ўрни адолатли тикланди. Катагон йиллари берғунҳо қатл этилган ўзбек фарзандларига, уларнинг халқ бахти учун олиб борган курашларидаги нуносиб баҳо берилди. Буларнинг ҳаммаси янги дарслиқлар, қўлланмаларда ўз аксини топмоқда.

Шу йилнинг январ ойида юртбошимизнинг «Умид» жамғармасини тузиш ҳақидаги Фармони эълон қилинди. Жамғарма қизғин фаолиятини бошлаб юборди.

Лекин юртбошимиз томонидан «Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли» концепциясида белгиланган вазифалар ҳали ёшларнинг таълим-тарбиясини янада тақомиллаштириши, республикамиз халқ ҳўжалигининг барчача соҳалари учун юқори малакали кадрлар етиштириш бўйича қатта ишларни амалга ошириши тақозо этмоқда. Чунки «...бозор ўзгарувчан шароитлариде меҳнат қилишга лавқатли бўлган ўзимизнинг юқори малакали маҳаллий кадрларимизсиз Ўзбекистоннинг мустақиллигини тасаввур қилиш қийин. Нафақат умумий маълумот ва тарбияни, балки кадрларни касб-корга йўнарилиш олишини, уларни таёйрлаш, қайта таёйрлаш ва малакасини оширишни ўз ичига олувчи ягона узлуқсиз миллий таълим тизимини яратиш вазифаси қўйилмоқда» (Концепция, 64-бет).

Шундай экан, «Таълим тўғрисида»ги қонунни олиб кўрайлик. Унда таянч таълим (V-IX синфлар) мажбурий бўлиб, таълим олувчиларга ўрта таълим муассасаларида, турли ҳунар ва ўрта махсус ўқув юртларида таълим олишни давом эттириш ҳуқуқини беради дейилган. Ўз-ўзидан савол туғилади: мажбурий IX синфни битирган болаларнинг ҳаммаси ҳам ўқишни ўрта махсус ва

тирганлар учун кейинчалик шу минтақадagi туман, шахарларда иш топиладими?

Маълумки, тўққизинчи синфни битирган ўқувчиларнинг бир қисми ўз мактабларида 10-синфда ўқишни давом этказмоқдалар. Қолганлари бошқа жойларга ўқишга жойлашмоқдалар. Яна бир қисми ҳеч қаерда ўқимапти ва ишламаяпти. Ота-оналари гардинда юк бўлиб қолмоқдалар.

Ешларнинг бекорчилиги, камаймаган. Жиноятчилар орасида ўрта мактаб ва ҳунар техника билим юрти талабалари кўпчиликини ташкил этмоқда. Бундан ташқари, жиноятларнинг қарийб ярми 16 ёшдан бошлаб ҳеч қаерда ўқимайдиган, ишламайдиган «Мактаблардир» дейилган. Ундан ташқари ўш мақолада «Утган йилни ўрта мактабнинг 9,11-синфларини тамомлаган ўқувчиларнинг анчагинаси хозирга қадар ҳеч қаерда ишга киролмай юрибди. Улар кўпроқ Бу-

хордо, Қашқадарё, Самарқанд, Хоразм ва Фарғона вилоятларидаги ўсмирлардир. Айни вақтда республиканинг қорхона ва ташкилотларидан олинган хабарларга кўра, уларда жамми бўлиб 41,463 иш ўрни бўш бўлган. Утган йилнинг 9 ойи мобайнида республиканинг қорхона ва ташкилотларига ишга жойлаштириш учун 1197 нафар вояга етмаган ўсмир ариза билан мурожаат қилгани ҳолда улардан 579 нафаригина ишга қабул қилинган.

Ҳўш, шундай бўлган, қолган ўсмирлар нима билан машғул бўладилар, уларнинг тақдирини нима кечди? деган гапларни ўқиймиз.

Муаммо жуда жиддий. Буни ҳал этишда ҳамма иштирок этиши лозим. Хозир республика халқ ҳўжалиги талаблари учун 470 дан зиёд ҳунар-техника билим юрти ва мажбурид Боғрина халқ таълими тизимидаги ҳунар-техника билим юртларида 260 дан зиёд иш касби бўйича ўқувчилар ташхил олмақдалар.

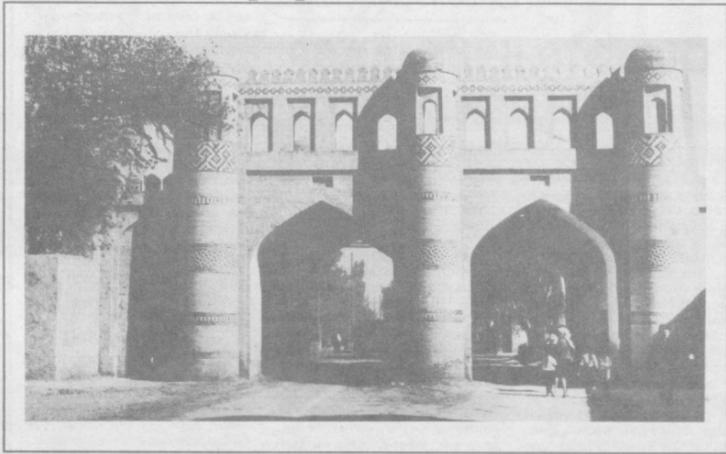
Кишлоқда кичик бизнес ва хусусий бизнесни ривожлантириш бўйича кишлоқ ёшлари учун 1995 йилдан бошлаб кишлоқ ерларида жойлашган ҳунар-техника билим юртлари ва ўрта махсус ўқув юртлари фаолиятларини тубдан қайта йўналтириш амалга оширилмоқда. Хар бир туманда тадбиркорлик ўқув марказлари, касб лицейлари, бизнес-мактаблар, фермерлик ҳўжаларлари, аҳолига хизмат кўрсатиш соҳалари учун кадрлар тайерлаш бўйича коллежлар ташкил этилмоқда.

Бизнинг фикримизча, хар бир мактаб ўзи жойлашган минтақа келажакдан, унда қандай соҳалар ривожланишидан келиб чиқиб ўқувчиларга ана шу соҳалар бўйича билим ва ҳунар бериши режалаштириши лозим. Бироқ бу билан ҳам муаммо ҳал бўлмайди. Бунинг учун мактаблар ҳунар ўргатувчи ўқувчилар билан таъминлаш лозим. Мактабларга қўшимча синф хоналари ёки ўқувчиларга ҳунар ўргатадиган меҳнат куроллаари, станоклар, кўрғазмали куроллаар, тегилли материаллар билан жиҳозланган хоналар керак. Ҳунар-техника билим юртлари бор вазирликлар шу билим юртлари жойлашган туман, шахар қишлоқлардаги умумтаълим мактабларидаги ўқувчиларни ташкил этиш қораларини кўрсалар, мақсадга мувофиқ бўларди. Шунда жуда қатта масала ҳал бўлади. Биринчидан, тўққиз йилликни битириб ҳеч қаерда ишланмаётган ёшлар сонни кескин камапти, бунга барча ота-оналар ҳамда қўлаб-қувватлайди. Иккинчидан, ўқувчилар яна ўз мактаблари кучоғида, ўз жамоаси бағрида ўқишни давом этказсади. Учуниндан, хозирги даврда умумтаълим мактабларида ҳунар ўргатувчи ўқувчиларни етиштириш мақсади масалаи муаммо даражада ҳал этилишига ёрдам қилади.

Нима учун умумтаълим мактабларида ўқувчиларга ҳунар ўргатиш лозим? Бу масала дав

Хиванинг 2500 йиллигига

НОЁБ ХУНАРЛАР ДИЁРИ

Халқ ижодининг ўсиши мамлакат раванга ва фарҳанглигига боғлиқ. Элда тинчлик-оқошчилик бўлмаса, илм-маърифат ва санъат ривожланмайди.

XIX асрнинг иккинчи ярми — XX аср бошларида буюк шоир ва давлат arbоби Муҳаммад Раҳимхон Феруз жонлик қилган даврда Хоразмда санъатнинг деярли барча соҳалари ниҳоятда ривож топган. Айниқса, халқ ижодининг маҳсули бўлмиш «Наврўз байрами», «Сумалак сайили», «Ковун сайили», «Қизил гул» байрамлари тантанали нишонланган. Жумладан, Наврўз байрамини хоннинг ўзи катнашган. Давлатёр Раҳим ва Шихназар Матрасул тарихий маълумотлари асосида ёзган «Феруз» китобида Хивада ўтказилган Наврўз тантаналари шундай таърифланган: «Феруз ҳар йил баҳорда Наврўз байрамни ўтказиб турган. Байрам бошланганидан бир ҳафта бурун катта майдонда 80-90 та қора уй тикланиб, уларнинг олдида қирқ қулқул дошқозонлар қурилган. Шу жойда уч кун давомига ҳалқ сайили бўлган. Олма отиш, кўчор, ит, хўроз уриштириш, масҳарабозлик, дорбоз, кўчирчоқ ўйинлари, йўрға ҳайдаш ва кураш каби режалаштирилган томошаларда ўн минглаб одам иштирок этган...» Этнографларнинг хабарларига кўра, Наврўз тантаналари бошқа шаҳарларда ҳам катта хурсандчилик билан ўтказилган. Сайилгоҳларда ўтовлар тикланиб, ошқона, қўйхона, новвойхоналар қурилган, мөва-чева ва бақоллик дўконлари очилган, бадий хунармандлар ўз маҳсулотларини намойиш қилганлар, баҳши ва макомчилар, халфалар, ўғил болалар ижросида «Алиқамбар», «Норим-Норим», «Оразибон», «Аравача» дегунин каби оммавий халқ рақслари ижро этил-

ган, «Қиз қувиш» ўйини уюштирилган.

Тантаналар чоғи Комил Хоразмий раҳбарлигидаги истеъдодли макомчилар, Худойберди Қурбон ўғли, Қуржи ота, Девонбобо, Полчи дўқчи, Бола баҳши, Мутриб, Бобохон бола, Сафо Муғанни каби таниқли ҳофизлар халқ хизматида бўлганлар.

Хоразм қадим-қадимдан бахшилар ўлкаси ҳисобланган. Хивалик кекса аҳборотчи Бекжон Давлатов маълумотиға қараганда, бахшилар никоҳ тўйларида ишқий дostonларни, бошқа тўйларда, сайил ва байрамларда эса кўпроқ қаҳрамонлик дostonларини куйлаганлар. Улар даврага қараб катта-кичик дostonларни бир кечада ёки кун ботгандан тонг отгунча сўз ва соз воситасида ижро этганлар. Катта санъаткорлар ёзғак, баъзан гижрак, дугор ва танбур жўрлигида маком куйларини ижро этиш синовидан ўтганлар. Муҳаммад Раҳимхон Хоразм макомларининг юксак даражада ижро этилиши тарафдори бўлган, уларни сохталаштирувчи ва бузувчи создаларга қаттиққўллик қилган.

Кўхна Хоразм қадимий рақслари билан ҳам жаҳонга машхўр. Ҳеч бир сайил, байрам, тўй-томоша, оилавий тантана ва зиёфат рақсларисиз ўтмайди. Тадқиқотчилар фикрича, ҳозир халқ орасида кенг тарқалган ва ўзига хослиги билан ажралиб турливи бир неча турдаги рақс намуналарининг илдизлари ибтидоий жамоа тузуми даврига бориб тақалади.

Тадқиқотчилар Хоразм рақслари билан куйларнинг ўта қадимийлигини антик даврда бутун Марказий Осиёда кенг тарқалган, илк ватани Хоразм ҳисобланган зардуштийлик дини ва унинг маросимлари билан боғлайдилар. Зеро, қадимги Хоразмда куйлаб санъат намуналари, байрамлар ва сайиллар диний тасаввурлар билан чамбарчас боғлиқ ҳолда шаклланган. Шунинг учун ҳам, маҳаллий маросимлар ва уларда ижро этиладиган рақс-ўйинлар Эпиграф ақидалари билан ҳаммаҳангдир.

Истеъдодли раққоса Гаваҳр Матёкубованинг таъкидлашича, Хоразмда ҳозиргача ўн хил лағзи рақси ижро этилади: «Олов лағзиси», «Қайроқ лағзиси», «Масҳарабоз лағзиси», «Дугор лағзиси», «Сурнай лағзиси», «Газмон лағзиси», «Хива минор лағзиси» ва замонавий «Ялпала лағзи». Ҳар бир лағзини раққос ёки раққоса ўзига хос услубда ижро этади, бир-бирини такрорламайди.

Беруний таърифлаган Наврўз маросимидеги «Мана кечасида ўйналадиган рақслар, кўхна обидалардаги аjoyиб тасвирий санъат намуналари, масалан, рассомлик ва бошқа бадий санъатлар билан ҳам жаҳонга машхўр бўлиб, ўзининг шухуқий иморатлари ва чиройли болғари билан машхўр эди. Бобурийлар қурдирган жуда кўп болғар, улардаги нафис иморатлар, ширриллаб оқиб турган шаршаралар, ҳар томонга сочилиб турган фаворалар, безатилган хибонлар, рўҳом ва мрамар тошларидан ясалган зиналар ва шосуфалар, хашаматли устунлар, меҳроб шаклида қурилган тоқчалар, зилол сувга тўла мрамар ҳовузалар, юксак чинор дархатлари, турли-туман гуллар билан безатилган яшил чаманлар, тунлари кофурий шамлар билан ёритилган айвонлар ва шабис-

зм воҳасида — Хивада пайдо бўлган. Тўй-маросимларда фаол хизмат қилган Хоразм халфалари асосан учта-учта бўлиб даврага чиққан. Биринчи мусиқа ёки доира чалган, иккинчиси ўйнаган, учинчиси куйлаган. Улар хотин-қизлар тўла хонанинг тўрида ўтириб, кун ботгандан тонг отгунча навбатма-навбат Хоразм залларидан, халқ дostonларидан кўшиқлар куйлаганлар, бирининг айтганига иккинчиси жавоб қайтарган.

Халқ яратган моддий ва маънавий мерос орасида монументал бадий обидалар, турли илдизли амалий безак маҳсулотлари алоҳида ажралиб туради. Асрлар оша бизгача етиб келган бу санъат намуналари хоразмликларнинг маиший турмуши ва маънавиятини ўзида мужассамлаштирган. Буни, айниқса Хиванинг ҳар бир иморати тошида, ҳуйли эшигида, уй безагида, кийим-кечагида, оддий маиший буюмларда ва хашаматли меъморчилик иншоотларида кўриш мумкин. Маҳаллий аҳоли ҳаётида дурадгорлик ниҳоятда муҳим ўрин эгаллаган. Еғоч усталарини «йўнгичи» деб атаганлар. Бу соҳа вакиллари ишлаб чиқарган маҳсулотларга қараб бир неча тоғраларга ажратилган. Масалан, қишлоқ хўжалиги меҳнат қуролининг маҳсул усталар ясаганлар. Аравасоз ва кемаасозлар, синч (нигрин) уйлар қурувчилар, бешик ва уй-рузгор буюмлари ясайдиган (харротлар) эгарчи ва элакчилар, ўймакор усталар ҳам ўз дўконларига эга бўлганлар.

Асримионинг 20-йилларига қараб аврасозлик билан кемаасозлик алоҳида аҳамият касб этган. Қадимий манбалар таърифида, Урганча мол қувиладиган арава мавжуд бўлиб, ундан савдогарлар фойдаланган. Баъзи авралар ва кемаларни нақшош усталар зўр маҳорат билан бегазилганлар. Кемаасозлар кема-нинг бурун қисmini хоҳиладиган одам боши ёки куш шаклида ясаганлар. Қадимдан Амударё ва маҳаллий каналларда сузиб юрган катта-кичик кемалар ва

қайикларни хоразмлик усталар яратганлар. Антик даврга оид обидалардан Бештўба ва Тупроққалъада топилган расмларда кема тасвири борлиги ҳам шунинг натижасидир.

Асримион бошларида Хивага келган тадқиқотчи А. Д. Калмиқов фақат шу ерда энг ноёб, юксак ва ўзига хос санъат намуналари — еғоч ва тош ўймақорлиги сақланиб қолганини қайд этган. Таниқли нақош Ота Полвоновнинг айтишича, Хивада ўша вақтда унга йирик ўймакорлик дукони бўлган. Усталар зарур пайтларда саройда ёки катта амалдорлар ҳовлисида ишлаганлар. Еғоч ўймақорлиги маҳсулотларининг ўзининг монументаллиги, ёғочнинг табии рангини сақлаб қолиши, нақшларнинг майдалиги, гўзаллиги билан ажралиб турган. Шундай услубда ясалган турли мусиқа асбобларининг кўпчилиги бадий қийматга эга бўлиб, улар ҳар хил нақшлар, садаф ёки рангли меҳнат билан безатилган. Ўймақорликда энг кенг тарқалган ислими, классик нақш — ислими-меҳроб, ислими бодом, ислими бўлбул услубларидан фойдаланилган.

Хоразмдаги эраимизнинг бошлариға оид обидаларнинг устунлари ва пойдеворлари безали харсангтош ва мрамарлардан тикланган. Хиванинг ўтган асрда барпо этилган иморатларининг кўпчилиги ҳам тош ўймақорлининг қўлидан сайқал топган. Бинолар устунлари ва панжаралари, тақкурсилари, мрамар ва тошдан ўйиб ишланган ислими, геометрик, ёзувли нақш-нигоралар, музейда сақланаётган мрамар гулли лаганлар, чойнак-қосалар кишини ҳайратга солади. Баъзи идишларда ўйма нақшлар билан бир қаторда араб ҳарфида битилган ёзувлар ҳам учрайди.

Хоразм ўймақорлик санъати жаҳон миқёсида ўзига хос юксак маданият намунаси эканлигини ўтган асрда яшаган буюк рус бадий танқидчиси В. В. Стасов алоҳида қайд қилган. У «Оружейная палата» музейида сақланаётган Хива хони тахтарини ўрганган ёзган «Хива хони тахти» мақоласида Хоразм усталари гул ва усимлик нақшлари билан бегазилган асосий белгиларидан бири деб танилган. Истиора санъати ўшбу адабий мактабга мансуб барча шоирлар, айниқса Мирзо Соиб шеърларида кенг қўламда қўлланилиши учун, биз уни қисқача изоҳлаб ўтмоқчимиз.

Истиора бир сўзини унинг лугавий маъносидан ажратиб, бошқа бир маънода, яъни мажозий маънода ишлатишдан иборатдир. Масалан, ёғду сўзини «илм» ўрнида ва «зулмат» (қоронғулук)ни, жаҳолат ва нодонлик маъносинда ишлатиш.

Абдуқоҳир Журжоний (ўн биринчи асрнинг тилшунос ва адабиётшунос олими, маоний илмида «Асрорул-бағора» китобининг муаллифи) ёзишича, истиоранинг қулайлиги шундан иборатки, ҳар лаҳза ифода ва баёнга янги тус бера олади. Шу сабабли битта сўздан, уни турли ўринларда такрорлаган ҳолда, турли фойдалар қўлга киритиш мумкин.

Истиоранинг ўзига хос томонларидан бири шундан иборатки, кўп маънони қисқа бир лафз орқали ифода этиб, битта садафдан неча донга инжу чиқаради.

Шеърликта бадий тасаввур ва тахайюлни ифода-лаш учун истиоранинг ўрни шунча муҳим бўлганки, ибн Халдул шеърни «истиора ва сифатларга асосланган сўз» деб таърифлаган уринган. Шунингдек, европалик адиблар истиора «мажозий таъбиҳлар ичида уларнинг маликаси» деб номлаганлар.

Соиб мана шу санъат — истиора санъатидан фойдаланиб, ўз тасаввур ва ҳаёлига ташаххус (конкретлик) бағишлайди, сўнгра бир тирик зот томонидан содир бўладиган ишлар, сифатлар ва хусусиятларни ўзи тасаввур қилган «ҳаёлий шахс»га беради. Масалан, куйидаги шеърга диққат қилинг: Мазмуни: **сен тинч кўнгли билан ўтириб, менинг оромим ҳақида нега сўрайсан? Нойм шунча изтиробда-ки, ниғини пайлашом тоши қилиб отади. Бу ерда шоир ўз номини бир жондор нарсасга ўхшатиб, уни оромсизликни қабул қилиш истеъдодига эга деб тасаввур қилади. Шу сабабли унинг номи ҳам изтиробга ташади.**

Шунингдек, Соиб мударро, масал санъатини кўп ишлатади, яъни шоир бир мақсадни ифода қилиб уни исботлаш учун бадий бўлган (исботлаш учун далил керак бўлмаган) бир нарса ё бир масални далил сифатида келтиради ва ўз мақсадини исботлаш учун фойдаланади. Ушбу санъат бўйича унинг шеърларидан бири кийи мисол: Мазмуни:

... Кўнгири юрши яхши-ёмонни бир-бирдан ажратмайди, кўрмайсани, тегирмон янчишда бугуд билан арпани фаркига бормайди...

Кекса киши кўпроқ дунёга берилган бўлади. Ёш даракдан кура қари даракт кўпроқ илдиз отади.

Пашша тунлари ётмасдан, одамларнинг қонини сўради. Зинхор тунлари ухламасдан ўтказадиган зоҳиддан ҳазар қил!

Профессор Репка Мирзо Соибни, Саъдий ва Ҳофиздан кейин, учинчи ва энг буюк газал шоири, Ғулумали Озод Билгиромий эса уни Фирдавсий, Анварий ва Саъдийдан кейин шеърининг тўртинчи пайгамбари деб атаган.

Шундай қилиб, табризлик Мирзо Соибнинг шеърлари тўпلامи, унинг қимматли газалларидан ташқари, турли ўғитлар, ҳикмати сузалар ва масалларни ўз ичига олган ахлоқий шеърлар ва қасидалардан иборат бўлиб, чўқур маъмуллар, фалсафий фикрлар, нозик тахайюллар, латиф тамсиллар ва мударро-масаллар билан тўлиб тошган. Мавлоно Соибнинг асарлари, ҳам форс тили, ҳам туркий тил адабиёти хазинасига мислсиз бойлик бўлиб қўшилган.

Энди ўшбу буюк шоирнинг туркий газалларидан иккитасини эътиборингизга ҳавола қиламиз. Маъкур газаллар Афғонистонда Амир Алишер Навоий маданий уюшмаси органи бўлимиш «Ёғду» журналининг 1995 йил 6-7-сонидан олинди.

Бу ўринда яна шунча ҳам қўшимча қилайликки, афғонистонлик дўстим адабиётшунос, фольклоршунос, тадқиқотчи олим ва истеъдодли рассом доктор Иноятullo Шахроний АКШдан менга юборган «Бобурнома» ҳақида ёзган илмий мақоласида шундай сўзларни қайд этган: «Бизга маълумки, Соиб нафақат туркий тил эди, балки туркий тилда унинг девони ҳам бор. Мен унинг туркий девонини 1966 йилда хинд адабий мактабининг газал ёзувчи шоири ва Соибнинг энг самимий муҳлиси Кобул-лик шоир Абдулқадир Пурғани қўлида қўрганман».

Олис-яқин ажодлар

ШОҲЖАҲОН ЭЪЗОЗЛАГАН МИРЗО СОИБ

тонлар шоирни илҳомлантirmасдан қолмасди. Соиб Кобул ҳақида ёзган машхўр чиройли қасидасида бобурийлар қурдирган аjoyиб «Шахроро» ва «Жаҳонаро» болғари, Кобул «Болоҳосори» ва «Пули Мاستон» каби кўркам хашаматли жойларни мактайдди. Зафархоннинг ватани ободонлаштиришга қаратилган хизматлариға тахсин кўзи билан қарайди ва ўшбу шаҳарнинг чиройи ва гўзаллар ўлкаси эканлигини мактайдди: «унинг томлари лабида турган гўзаллар сонини ким билади? Ҳар бир деворнинг тағида икки юзта кўёш-сиймо кўзга ташланади...»

Зафархон Кашмир юртининг сўбадор (хокими) тайинлангандан кейин ҳам, Соибни ўзи билан олиб боради. Ушунда шоирнинг етимлик яшар оти эъ ўғлини қидириб Хиндистонга борган эди. Зафархон Мирзо Соибни Кашмирни томоша қилгандан кейин қамолли эъзоз ва эҳтиром ила қатнаб, қимматли совғалар билан тахти раванга ўтказиб ватанига жўнатади.

Шундай қилиб, Мирзо Соиб Афғонистон ва Хинд ярим ороли, айниқса Кобул, Лоҳур, Оғира, Дақан, Бурхонпур ва Кашмирда етти йил умрини ўтказиб, кўп асарлар яратгандан кейин, ўз ватанига қайтиб келиб, қолган

СОИБ ТАБРИЗИЙ БАЙРАМ ОЙИ

Соқиб, майдан рафу қил чок бўлмуш кўнглуми, Қил бу ийсийқон илан пайванд узулмуш кўнглуми. Қолмишан ерда қанотсиз қўш кими парвоздин, Йўла сол жоми шароб илан бузулмуш кўнглуми. Ортқ айлар бодом софий мания вайронлигим, Дурд илан таъмирий қил, соқиб, бузулмуш кўнглуми. Зухддан қон қурулду бағрим ичра лолатақ, Тоза қил эски май илан, бу қурулмуш кўнглуми. Лутф қил сахобий равшан ила эъ мохитамом, Байрам ойи айлағил гамдин букулмуш кўнглуми. Жом урмоқ расм эрур соқиб дугулмуш ой учун, Сайқали жом ила пардоз эт дугулмуш кўнглуми. Уйлаким, Соиб фами даврон дугубдур чаврами, Сайри гул мумкин дағул очсун дугулмуш кўнглуми

ЙИПЛАРИМ ТИГИ

Дугулмуш кўнглуми жом ила шодон айламақ ўлмаз, Ал илан пистанинг озгини хандон айламақ ўлмаз. На сўздур буки, ўлсун соҳиби машраб қури зоҳид, Қаро тупроғи харгиз, оби ҳайвон айламақ ўлмаз.

Булул қалбин кесар жавлон эданда йилдирим тиги Кўнгуллар пардасинда ишқи пинхон айламақ ўлмаз. Маним кўз ёшим, чиқтил фалақлардин тамошо қил, Хубобий қасрлар ичинда тўфон айламақ ўлмаз. Қилич гар ичса олам қонини сероблик билмаз, Сани ушшоқ қатлиндан пушаймон айламақ ўлмаз. Мани мажнун, оқил айламақ, мумкин дағул носих, Сўз илан мушки ноб ўлан қони, қон айламақ ўлмаз. Хитодин кечди жайрон қонини муш айлади, Соиб Дема усёни тоат, қуфри иймон айламақ ўлмаз.

ИЗОҲЛАР:

Рафу қилмоқ — йиртилган қиймон маҳорат билан тикмоқ, ямамоқ, ийси — иссиг, хароратли Кими — каби, сингари саҳбо — узумдан тайёрланган қизил рангли шароб, май чавра — теварак-атроф қури, қуру-қурук. Дурд — идиш тағида чўкиб қолган май қуйқаси.

Абдулҳаким Шаръий ЖУЗЖОНИЙ

АНВАР ЭШОНОВНИНГ КАБУТАРЛАРИ

Анвар Эшонлов яхши қадрдонимиз эди.

Уни эсласан, кўм-кўк сабза ўтлоқда майсалар оралаб ўз иши-хуши билан юрган озорсиқ кўк кабутар кўз ўнгимга келади. Шу кабутарнинг ўзидан ўзга огирлиги йўқ. Ўзидан ўзга озори, койиши, нолиши йўқ. Унинг ўтлоқда солланиб юриши, ўланларнинг анвойи шукуфаларига чиرويли бошини сукибо тонгда ёққан савр ёгининг шарбатларидан тотиниши — ўзи шундоқ ҳолича бир бутун достонга ўхшаб кетади. Кабутар ўтлоқни, ўтлоқ кабутарини безайди, аркалайди. Табиат уларни бир-бирларига яратган: ўтлоқдаги кабутар... У менинг хаёлимга хузур беради.

Ногоҳан тақдир шарпаси чўчитганда, кўк кабутар парр этиб учиб кетади. Лекин ҳозир шу сокин офийлати ўтлоқ уники. Ўтлоқ уни аллалайди. Чўмилтиради. Унинг димоғига неча турли чечакларнинг нафис иффорларини туттади. Одам боласи ҳам олам ўтлоқларида то омонсиқ казо шарпаси келгунча шундай сурур билан кезади. Гулларнинг шукуфаларидан тотли лаззатлар олади. Сўнг одам боласи аста ўтлоққа айланади. Суйакларимизни бут қил. Бизни ўтлоққа айлангир, Худойим. Кўл янгилиб соғура.

Анвар кабутарларини парилар деб биларди. Қаттол урушларда ҳалок бўлган шахидлар кабутарларга — париларга айланади деб ишонарди. Шунинг учун «Ийгирма миллион оппоқ кабутар» деган китоб ёзган эди. Бу китобнинг шеърли сатрларидан кабутарларнинг соғинчга тўла овозлари, ҳазин нолишлари, ёр кўмсаб, зор кўмсаб омонга нолани ёлворушлари ва гоҳо хаёлга тушиб пориллаб, потиллаб кўк омонга кўтарилишлари, ипак канотларнинг кучли шувиллашлари эшитилиб туради. «Ийгирма миллион оппоқ кабутар» дагина эмас, Анварнинг бошқа барча китобларида ҳам шундай сернола, гаம்பода соғинчга тўлиқ, шу билан бирга энг қимматли нарсаларини йўқотиб ҳам, умидларидан айрилмаган, синмаган, айриқилча тан бермаган қалбларнинг оҳангларини тинглаш, эшитиш мумкин.

Анвар сўз юрагидеги ноллага айланмагунча ёзмади. Сўз ўз ноласи ва ўз бетакор оҳангини топгандан кейингина уни ҳоҳозга туширарди.

Шафқатсиз уруш йиллари Анвар билан Қўмлоқ, Тешикқоқ, Қорасарой, Гурҷарик атрофларида қазилган, боғлар, сайхонлар бағрини жароҳат каби тилиб ташлаган оқоплар — ҳандақларда ҳўк ўйнаганимиз. Сариқ тупроққа бошдан оёқ беланиб яланғоч шаталоқ отганимиз. Азим толлар ва уллардан ҳам азимроқ тираклар оғушидаги ҳовузаларда чўмилганимиз. Ҳовузалардан бизни катталар қуванганларида, Калкӯвз бўйларида тайлоқ юрганганимиз. Бугазорлар, ўрикзорлар, поёнсиз тоқзорлар оралаб қувлашмачқ ўйнаганимиз. Қунда-қунора хо-надонлардан қўқча ўрлайдиган фарёдларга юракларимиз ситилиб кўлоқ тутганимиз. Боғларнинг нураган пахса деворлари узра турна қатор тизилишиб ўтириб аёлларнинг нолани йиғиларига мунғраниб бош эгиб вуҷудимизга сингдирганимиз. Мурғак чолғаримиздан йиғи ва фарёд зуғраминиз, жуссамиз, жонимизга сингди кўлди. Биз — ўша уруш даври болалари — эзиллиб ўсдик. Оналар, ёру ёронларнинг айриқил аламлари жонимизга эзилган райҳондек ўрнашди. Эзилган бу райҳоннинг ситамли иси ҳеч қачон жонимиздан кетган эмас.

Хар қандай уруш одамларининг энг яхшиларини маҳв этади.

Хар қандай уруш одамларининг энг навқиронларини қурбонликка талаб этади. Ҳалок бўлган ватандошларимизнинг миллион-миллионлари йиғирмага чиққан-чиқмаган йиғитлар эдилар.

Уруш ватан ҳимоясига отланганлар учун — қаҳрамонлик. Лекин аслида хар қандай уруш — йиғитликнинг заволи. Тириклик, маданият, маърифат, Аллоҳ бинокорликларининг заволи, қоратғари.

Уруш голибни ҳам амайди, мағлубни ҳам. Биз урушда миллатимизнинг энг сара, навқирон наслини йўқотдик. Ўзбекистон учун бу бениҳоя огир йўқотиш бўлди. Бу йўқотишлар тубайли тараққиётимиз бир неча ўн йилларга орқага сурилди кетди. Биз наслдан насл қолмадик. Бу йўқотиш насллар орасида ҳали узок замоналар қора ўпқон бўлиб ётади.

Анвар ўз асарларида, достонлари, шеърларида шу қора чоҳни ҳис этади. Нураган боғларнинг пастак деворлари узра ўтириб маҳаллардан келаётган аламли йиғиларининг оҳанглири кейин унинг барча шеърларига, достонларига қўчди.

Анвар илм-фан қадрланадиган, инсон эъозлланадиган зибёли хонадонда ўсди. Отаси эл-юрт таниган машҳур юрист, олим эди. Биз уруш даври гўдаклари учун Отавой Эшонлов худди Гафур Ғуллом ва Ойбек каби беҳад сарбаланд, сершуқўқ сиймо эди. У маҳалларимизнинг боғқўчаларидан ўтиб бораётганда, назаримизда, худди Европа ўтиб бораётгандек туюларди. Одамлар не ажаб таъзим бажо келтириб саломлашар эдилар. Биз Анаварга ҳавас қилардик. Анварнинг шўхлиқларини кўтарар эдик.

Хар, унинг ўзига жуда ярашган шўхлиқлари, ўзига ярашқили эркаликлари, ҳеч қандай йўқ тантилиқлари, мардликлари бор эди.

Анвар университетни тутатгач, муҳбир бўлиб Ўзбекистонни кезиб чиқди. Ўзбекининг тантилиги, мардлиги унга жуда пором келарди. Бу тантилиқдан ғайрати жўшар, илкомлар, шорона қўтаринчиликларга тўла очирлар, радиорепортлар ёзарди тинмай. У университетдоши ва тенгдоши Эркин Воҳидовдай бўлишни орзу қиларди. Эркин Воҳидовнинг шеърларига жуда қаттиқ эътиқод қўйган эди. Унинг болалиқдан шакланган ва табиатининг узвиге айланган яна бир эътиқоди Гафур Ғуллом эди. У Гафур Ғулломнинг жуда кўп шеърларини ёд биларди ва тинмай хиргойи қилиб юрарди. Гафур Ғуллом сатрларининг ўта тантилиги, арслон наърасидай шукўқ таратиб туришини бениҳоя яхши қўрарди. Гафур Ғуллом сатрлари уруш йилларининг гўдаклари онги ва юрагига жуда чуқур ўрнашган, биз шу шоир сатрларида тарбияланган эдик. Анвар Саид Аҳмад прозасини сева ва унинг кўп парчаларини ёддан айтиб юрарди.

Анвар Эшонлов танти ва диловар дўстимиз эди. Унинг қалами остида чикқан барча сўзлар танти ва файзли сўзлардир.

У ўзбек дёирининг гафур ғулломлари, эркин воҳидовлари, саид аҳмадлари, зулфиялари борлигидан беҳад ифтихор қиларди. Шу ифтихори ёзган асарларига ҳам кўчарди.

Танти дўстимиз орамиздан барвақтроқ кетди. Уни ҳасталик энгиб қўйди. «Қалбим миналанган тепадай хароб»,- деган эди Анвар ўз сатрларидан бирида. Уруш жароҳатлари, миллатнинг энг навқирон фарзандларидан айриқил унинг юрагини илма-тешиқ қилиб юборгандай эди. Лекин бошқа бир хароратли достониде айтгандайди:

Жангчи севгиси ҳам — жангчи...
Анвар бу сатрни ҳўб толиб айтган. Юзлаб китобларнинг баҳосига тенг сатр. Барҳақ, Анварнинг севгиси — ватанга муҳаббати жангчига айланган эди. Анварнинг шундай сўзлари борки, улар асарлари оралаб худди танти аланга каби порлаб, танти харорат таратиб турадилар. Баъзан шундай сатрлари бўладики, ҳеч қим уларни эҳтимол, Анварчалик айтолмас. «Шарқда тўлиб Ғарбда бушар поеззлар...» — дейди Анвар. Мен қойил қолман бу сатрларнинг жараянига ва улар боис Анвар ҳеч қачон орамизни тарк этмайдик деб айтишга журят этаман.

Иброҳим ҒАҒУРОВ

МАЪРИФАТ МАНЗИЛИ

мас эканман, сизга катта раҳмат!» — деб миннатдорчилик изхор қилди.

Нихоят, спектаклнинг кўрик-томошаси бўлиб ўтди. Кўчилик саҳнада фақат Навоий Мажнунини эмас, ўзи орзу қилган Лайлини ҳам топди. Лайли аричларга одам-

ка қўлинг. Ҳабиба ўша йил-лаги устозлари билан бирга Зулфи (З. Фатҳуллин, «Ватан ишкн»), Қаромат (Х. Ғуллом, «Тошболта ошк»), Ойларча (Х. Разаков, «Ноҳира») обра-ларини яратгани, бу образлар унинг ижодида муҳим мактаб бўлганини тўғрисида ҳўяли

ЕДИМИЗ ЛАВХАЛАРИ

ОШУҒА КЎНГИЛЛАР ҲАБИБАСИ

нинг юрагини эритиб юборадиган даражада таъсирли, ҳаяжонли эди. Ҳабиба саҳнада мўъжиза яратганди.

Спектаклнинг илчча саҳнада турди. Республикамизнинг кўпгаб жойларда, жумладан, Тошкентда кўрсатилди. Асарни театр танқидчилари ва томошабиллар юксак баҳоладилар. Бир неча мақтов тақризлари эълон қилинди. Ҳаммасида Ҳабибанинг роли мақталди.

Кейинчалик эса... Ҳабибанинг қимлиги, қандай роллар ижро этганини, репертуари кўчиликни қизиқтиради. Шу кунгача радиодан Ҳабибанинг қўшиғи янграгани тинловчилар ишдан тўхтаб уни тинглашади. Унинг хаётдан барвақ кетганини ачинади-қўйиниб гапириб ўтиради.

Яқинда қўшимча «Сотим-хон ҳўзи» фирмаси «Санат фильмоийлари» рўкни остида «Фан» нашриёти орқали чоп этган Лутфуллоҳ Маҳмуднинг «Гулмиднинг, булбулмиднинг ҳўзи» романи қўшимча кўп ўқувчиларга қўйилди. Хусусан, Навоий ижоди, унинг гоғларни олами, Шарқ улфасифаси сўхбатларининг бош мавзулари бўлди. Ушундан Собир Раҳмоний, Маматхон Убайдуллоев, Каримжон Мансуров, Мухриддин Мансуров, Ҳабибахон Охунова, Турсуной Мамедова ва театрининг бошқа аъзолари, раққоса қизлар Навоий сўхбатларида (спектаклга тайёрларик «Навоий сўхбатлари» деб атала бошланган эди) жон-диллата қатнашардилар. Ишдан бўш вақтларда ҳам сўхбат айланиб келиб Навоийга қадаларвер эди. Кўнларининг бирида Ҳабибахоним: «Одилжон ака (худо раҳматли ака деган сўзни бирим чиرويли айтардик, эшитган одам эриб кетарди). Навоий океан эди, мен унинг томчисини ҳам бил-

фирқлар билдирилган. Муаллиф Ҳабибадаги меҳнаткашлик, айнаи замонда камтарлик фазилатларига алоҳида ургу берган. Қарғаси, Андижон театри Ҳабибанинг аввало инсоний характерини, иккинчидан, актёрлик жиҳатларини тўла шакллантирган маъво бўлган.

Ҳабиба 1963 сентябридан умрининг охиригача Наманган театрида ишлади. Шу даргоҳда элнинг чинакам муҳаббатини қозонди. Кўчилик томошабинлар спектаклларга Ҳабиба бирор ролни ижро этганига ўчунгина келишар, агар ўша кўни Ҳабиба чикмай, ўрнига бошқа актёр чикса, бошқа маҳал ўша спектаклни яна қайта қўриш учун боришарди. Ҳабибанинг концертлари байрам бўлиб кетарди. Унинг дувруги, шўҳрати бутун республикага тарқалди. Чет эл радиолари ҳам Ҳабибанинг кўчиқларини бериб туришарди.

Уш заҳарларда Наманганда ижод қилаётган ажийиб баас-тор Каримжон Мансуров атайлаб Ҳабиба учун кўчиқлар ёзар, Ҳабиба уларни сел бўлиб ижро этарди. «Алла», «Кўнгил», «Кўрмаган бўлсам сенни», «Найнинг навоси», «Сабо билан»... э-х-х қанча-қанча кўчиқлари бор эди унинг.

Лекин Ҳабибанинг асосий иши театрга роллар ижро этиш эди. Лутфуллоҳ Маҳмуд китобида Ҳабиба Охунова яратган Зухра, Халима, Лайли, Нурхон, Ширин, Аам («Гули сибё»), Барчин, Зулайхо («Юсуф ва Зулайхо»), Жамилла («Бой или хизматчи»), Гулсара, Амалия («Қарқочилар»), Дино Васнадзе (Канделаки), «Фақат 21 соат» образлари хақидаги фикрлар, уларнинг тахлики кенг миқёсда берилган. Бу образларнинг хар би-

ри бир ихтиро эди! Хар бири Ҳабибага қўйилган ҳайкал эди! «Ҳабиба Охунова, — деб ёзади муаллиф ҳайли равншида, — ўзбек аёллари ролида чикдр экан, унинг тимсолида қўхли-хамон бирор романда тўла тасвир этилмаган, бирор филмда қалби охиригача очилмаган жуда соддалик, маънавий пок, ўзининг турли интилиши, орзу-умид, шодлик ва қайғуларга бой тўлақонли ҳаёти бўлган аёлларимизни кўради эдик. Ҳабибанинг ижросидаги аёллар «Ха, бизнинг маҳаллада ёки бизнинг қўшлоқда мана шунчақ дилбар, ёқимтой, покни аёл яшаши мумкин, бу аёл ўзимизнинг аёллардан бири», деб аташга аризулики эди».

Ҳабибанинг меҳнатлари юксак баҳоланди. У 1972 йили Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, 1975 йили Ўзбекистон халқ артисти унвоинга сазовор бўлди. Лекин у эриш-қан энг катта муқофот халқ меҳри ва муҳаббати эди.

Лутфуллоҳ Маҳмуд китобида афсонавор бир воқеани келтиради:

«Гўзал афсона, ривоят даражасидаги яна бир гапни айтайин, токи қўнглингизга ҳайладан сола бошлаган ғусса тарқасин. Айтишларича, Қашқадарё тарафларида Ҳабибахонимнинг санъатини жонидан ортинқ суйган бир мухлиси, ошкқ йиғит бор экан. У бор-йўгини сарфлаб, неча гектарлик бог-роғ гулшан барпо этиб, шу гулшанин Ҳабибахоним номи билан атамоқ орзу си билан яшар экан. Гуллар очилса, ҳамма ёқда кумрилар гулбонг эталар. Ҳабибахоним уларнинг орасида хос булбулдек қўйлаб юрсалар, деб экан. — Мен бу манзарани олистдан томоша қилиб юрсам қи-фоя эди, — дер экан».

Шундай талант соҳибининг юлдузи сақсонинчи йиллар охирига келиб заволга кета бошлади. Сабаби?..

Сабаби кўп. Лекин ҳозир уларни айтишдан на фойда?... Яхшиши, китобни ўзининг ўқиб кўя қолинг, шунда ўзбек булбулларидан бири, телеви-зор ленталарига гудек қиё-фаси гоят кам муҳрлиб қолган, аммо халқ қалбига мангу санъаткор билан яна бир бор унрашасиз ва бундан фараҳ топасиз.

Одилжон НОСИРОВ,
профессор,
Алихон АЗИЗОВ,
санъатшунослик номзоди.

САДОҚАТГА ҚАСАМЁД ТИМСОЛИ

Одамзотнинг табиати қик-энк, у қачон қарамак, эзгу орзу-тихлаклар билан яшайди, мудом улуг мақсадлар сари интилади-ю, лекин кўпинча шундоқина кўз ўнгиде рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга эътибор бермайди. Еки, айтиялик, турмушда, шахсий ҳаётида турли-туман асбоб-ускуналардан фойдаланади, хар лаҳза, хар он қандайдир буюм-жомхўзаларни кўради-ю, аммо уларнинг қачон, қандай кашф этилганини билмайди. Лоақал бизга қизиқмайди ҳам. Агар қизиқганида эди, бир-бириндан қизикарли, бир-бириндан ғаройиб маълумотлардан воқиф бўларди.

Мана, битта мисол: Америка Қўшма Штатлари дунёдаги энг ривожланган мамлакатлардан эканлигини бугунги кунда ҳамма яхши билади. Унинг давлат байрогини ҳамма яхши танийди, ҳатто ҳали мактабга бормаган ёш бола ҳам адашмай айтиб бера олади. Чунки бу байроқ акси турширилган автомобил ёки қийим-кечак дейсизми, сигарет қутиси ёки елим халта дейсизми, ён-атрофимизда тўлиб-тошиб ётибди. Бироқ кўпчилик ана шу байроқ аслида қачон, қандай ва қим томондан яратилганини хаёлига ҳам келтирмейди.

Келинг, яхшиши, ҳозир айнаш шу ҳусусда сўз юри-тайлик. Америка байроғи хақида ўқиган-билганимизни баён этайлик.

Қадим ва гўзал Карманда бегубор қалби бир шоир яшайди. Атрофдагилар уни «кўнгли абадий ёш шоир» дейишарди. Шу сўзининг ўзи ҳам Одил Хотамов ижоди хақиде тасаввур уйғотади. Одил ақининг шеърларини ўқисангиз, олис йиллар соғинчини, қўнглининг малҳам этмас армонларидан тугилаётган ўтинч хиссини туйси-з. Пойтахтдан олисда, турмушининг ўзгарувчан жаҳаларида битилган ушбу шеърлар балки сизни ҳам ўз роз муҳитига тортар...

ОЙ — БОҚИЙЛИК ДИЛБАРИ

ХУР ҚУДРАТ
Шивир-шивир шивирлар шамол — Ҳай-ҳай, менга тугул юзингни. Бир бусадан топарман қамол-Парқу булут, унут ўзингни.

... Борлик титраб келар жўнбушга Ортиқчидир нисбат, талқинлар. Авлоқларни асрай деб қишдан Уйғонади фикр-ёқинлар.

Шарафлар олиқ хур қудрат, Раңлар-икрор, сийвлар икрор. Нурни алқаб баёллар битган Сувлар икрор, қиёқлар икрор.

Бир юзи оқ, бир юзи қаро Лаҳза ишдан чалар кўнжор. Кўза оқида кўнглилар аро Юлдузлардан тўкилган титроқ.

Иброҳим ҒАҒУРОВ

Ҳайратларга сизмас тасаввур Сўздан либос қияр ниҳоят. Ниғох билмас зеҳилар совир, Ўқилади ям-яшил оят.

... Барлар теран илди элчиси, Тўғасидир ларзон мевалар. Тушида ҳам қўмас бахт сўзин Ерда ҳамон яшар бевалар.

... Шивир-шивир шивирлар шамол — Ҳай-ҳай, менга кўрсат юзингни. Бир бусадан топарман қамол Парқу булут, унут ўзингни.

Ҳайём оғох этар: — Унутма!... Тупроқ... Қўза... Қўзага май... Бу дунёдан бехабар кетма Сабр қосанг идроддан тўймай.

Зангламас ой-англанмаган аҳд Боқийликнинг эрка дилбари. Сақовуллар шайланмаган шаҳд Томирлари уфқдан нари.

Бари ўтар-кетар... Вақт ютар, Тонгта сирин бой бермас кеча. Миллион ёшли Ибтидо кутар Лаҳзаларнинг белдан қуца...

Шамол босар мармартошга лаб Манзил охи-ярғар қўнжор. Исминизни ўлар хансираб Юлдузлардан тўкилган титроқ...

Қизиқанга кенг дунё

лик, унинг янги давлат асосини ташкил этувчи дастлабки шатлар сонини ифодаловчи ўн учта йўл-йўл чиққан иборат илк намунасига қайтиш керак. Кейинчалик қўшилган шатлар сони эса байроқда қўшимча юлдузлар таъсирини тўлдириб орқали белгиланган. Бу иш мамлакат Мустақиллиги кўни — 4 июлда амалга оширилсин.

Ана шундан сўнг байроқдаги рангли чиқиқлар сафи кенгаймади, юлдузлар сони эса вақти-вақти билан ортиб бораверди. Чунончи, 1959 йили янги Аляска штати шарафига 49-юлдуз пайдо бўлди. Оран бир йил ўтиб, Гавайя ороллари ҳам штатга айланганч, юлдузлар сони 50 тага етди.

Ушбу мамлакатда ажийиб бир аъана бор. Янги америкаликлар фуқаролик хақидеги сертификатни тантанали равишда кўларига олар эканлар, давлат миллий байроғига садоқатли бўлиш учун қасамёд келтирардилар. Қасамёд матни Френсис Беллам томонидан ёзилган бўлиб, Бостонда чиқадиган «Еш фуқаро» журналининг 1892 йилги 8 сентябрь сониде чоп этилган. Лекин ҳалигача ўз мазмун-моҳиятини йўқотгани йўқ.

Эеро, байроқ, герб, маҳия хар бир давлатнинг Мустақиллигини, ўзлигини аналтувчи рамзий ифода, хар бир миллирдин гурури, фахр-ифтихориридир. Уларга садоқат эса, қасамёд сингари муқаддасдир.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

Эрта баҳор томорқамизда бир қатор ток эқдим.
— Яхши экибсан. Барака топ. Энди, «Бир туп ток эқсанг, икки туп ток эки!» — деган гап бор. Баҳорнинг хар бир кўни ганимат, — деди дадам.
Богимиз этагидеги толдан иккита йўғонроқ поясини кесиб, хар бирини тўртга бўлдим. Чўқурини кенгроқ қовлаб, ихлос қўйиб эқан толларимга қараб, хурсанд бўлам. Аммо кечқурун дадам келдию, юзини мен қутган қувонч эмас, шафалик аломати қоплади.

— Оқ толдан экибсан-да, — деди шоп мўйловини шалпайтириб.

— Бу тол токка бўлмайдими? — хайрон бўлиб сўрайман.

— Пояси ишком учун эғилмайди. Хиёл эқсанг, қарсиллаб синади. Токларни ёз бўйи опичлаб туришга тоқатим йўқ, деганида бу. Хали ҳам кеч эмас. Оқ толлар ўрнига қора толдан эк, болам. Поя берса, астойдил эғилиб хизмат қилади тоқларга. Камтар ишчига ўхшайди.

— Хўп, дадажон, — дедимю оқ тол ёнидаги қора тол тағига бордим. Бир дам пояларига ҳавас билан тикилдим. Айнакча, дадамнинг «камтар ишчига ўхшайди», деган ҳикматли сўзлари меҳримни улаган эди-да.

Фани АБДУЛЛАЕВ

Агар бўйсунмаса сенга бирор он, Вужуд имзидеги хаёт, мавжудот. Ҳис эта бошласанг борлиқни жоқон. Рангларга ўрнини берса мавҳумот.

Сўз билан хаёлни шарҳлаб бўлмаса, Таърифлаб бўлмаса оддий тупроқни. Сўзсиз ошқорлардан кўнғил тўлмаса, Ҳиллол ботир қилса сендай қўрқоқни.

Яқин сирдошингга айланса шамол Дардинни англаса қорғоқ қалам. Тириклик бағрини очса беэвал Аландан қажшаса бир кўни алам.

Қодирлик тимсоли — қуёш нафаси Босондан ёмиғридай шовуллаб турса. Фарқи йўқ — хамаали, саратон саси Камалак боғинга ловуллаб турса.

Қалбингни тонглардан юкинган овоз Қароргоҳ қўлқоқка айласа қарор, Демак, гоғилликнинг чекингани рост, Демак, бошланбиди сен учун баҳор...

Ярим тўғми, сахарга яқин Юрагимдан топгандан сўнг жой Белги бериб беэозор чакун Тилга қирар унутилган ой.

... Бир умр кетмасин орақдан ҳўлбул...

ТАБИАТ ҚАТРАЛАРИ ЧИРОЙИГА ИШОНИБ

Баланд сўрига қўнган зағизон олазарак. Узун думини ликиллатиб, «чаг-чаг»лайди. Ховлида уйнаб юрган Юсуфга қўннинг чиرويи ёқиб қолди. Мендан чўчиб қол-масин, дея унга жимгина боқди.

Кўш оқ қўйлак устидан гўё янги қора нимча қийиб олган. Сайраганда гоҳ нимчасининг икки бағрини — икки канотини кўтариб-кўтариб қўяди.

— Қанақа қўш бу? Чиرويли экан. Ушлаб берсангиз, боқардим, — ёлборди Юсуф айвондаги кеннойисига.
— Утган кўни кир совуни олиб қочувди шу олғир, бетамиз. Кир қилгича қолди. Чиرويидан нимга фойда. Одобил бўлса майли эди, ишқибоз бўлиб боқсанг.
Юсуф кеннойисига нима дейишни билмай қўшни хайдашга тушди. Одобсиз ишидан хафа бўлган эди-да.

Токнинг бир новдаси ёнидаги чайир тутнинг шўҳига илашиб, ҳосиллар тугди.

— Новдаларинг узун бўлиб ўсгач, менга ҳам илаша-вер. Тутнинг шўх — кулоқларига гўё зирақлар тақибсан. Ҳавасим келяпти, — деди унга тутнинг яқинроғи-даги терак.

— Сен билан яшашга кўрқаман, — эътироз билдирди ток. — Тик — димоғдор бўлиб қолсан. Шамолдан синиб кетсанг, мен ҳам панд ёб бўлам. Хавотирим шундан.

Офтобга тиға жойдаги икки тақа оға-инидек бир-бирига суйқалиб, ялаб-юлқушади.

— Орамиздан қил ўтмайди, а? — дейди кўзини сузиб арқонсиз тақа.

— Қирқ йилгача ўртоқмиз, — ишонттиради қозиққа боғланган каттароқ тақа.
— Қани кўрамиз, дўстлигингиз амалда қандоқ бўлар-кин, — деди эгаси улар ўртасига бир қучоқ ўт ташлаб. Ўт уларнинг дўстлиги қандайлигига зўр имтиҳон бўлди.
— Кўпи меники, — ўтни ҳам оғзи, ҳам шохни билан тортилади арқонсиз тақа.

— Вой қизганчиг-ё

Кундалик ҳаёт мобайнида шаклланиб борадиган инсон манфаати ижтимоий тараққиётнинг муҳим омилидир. Шу манфаатларини инобатга олиб, уларнинг ҳаракати учун тегишли шароит яратишга муваффақ бўлиш мумкин. Инсон манфаатларининг оқилона инобатга олинishi ва одилона қондирилиши даражасидан фуқаролар фаоллигининг самарадорлиги келиб чиқади. Эҳтиёжларнинг манфаатларга, манфаатларнинг эса қадриятларга айланиши ижтимоий муносабатларнинг муҳим мазмунини ташкил қилиб, бу жараён мафкуравийлик билан йўғрилган бўлади.

Мафкуравий муносабатлар инсон тафаккури таъсирида вужудга келадиган ҳамда ижтимоий онг мундарижасига мансуб ҳолат эканлиги сабабли жамият ҳаёти, ижтимоий амалиёт билан чамбарчас боғлиқ тарзда ҳаракат қилади ва уларнинг бутун мазмунига сингиб кетган бўлади.

Инсоннинг жамиятни ривожлантирувчи ва ўзгартувчи фаолиятида онгнинг турган ўрнидан келиб чиқиб ижтимоий муносабатлар моддийлик ва мафкуравийлик тарзида таъсир қилинади.

Ижтимоий муносабатларнинг мафкуравийлигини иқтисод ва мафкура муносабати мундарижасида кузатиш ўринлидир. Жамиятда намоён бўладиган ва ҳаракат қиладиган иқтисодий муносабатлар муайян маънода моддийлик ва мафкуравийлик бирлиги тарихида амал қилади. Бундай ҳолат инсон ва жамият муносабатларида муҳим масала — меҳнат ва мулкка муносабатлар мазмунини айниқса аниқ қўрилади.

Маълуки, жамият тараққиётининг асосий омили инсон меҳнатидир. Меҳнат мавжуд социал-иқтисодий муҳит бағрида ҳам шаклланиб, ҳам мазмунан ўзгариб, ривожланиб боради. Ижтимоий ривожланиш жараёни—инсон меҳнатини фуқаролар меҳнатига, фуқаролар меҳнатини жамият меҳнатига айланиши учун шарт-шароитлар яратар экан, меҳнат мақоми, меҳнат самарадорлигини вужудга келтиради. Бу жараён иқтисодий ва маънавий бошқарувни таъқозо этиб, бошқарувнинг қандай усули танланганидан меҳнатнинг ижтимоий моҳияти келиб чиқади. Собик шўровий социализм қурилиши таърибасида иқтисодий тараққиёт ҳам синфий кураш муаммосини ҳал этишга сафарбар қилинган эди. Натижада иқтисодий муносабатларнинг муҳим моҳияти — меҳнат ва манфаат мутаносиблиги бўлиди. Иқтисодий муносабатлар мазмунини тақсимлаш тизимининг бир текисчилик усули кенг қўламада қамраб олди.

Мазкур ҳолат қонуний тарзда ижтимоий муносабатлар моҳиятига ҳам таъсир этди. Бутун бир авлод онгига ўн йиллар давомида зўр бериб сингдирилган текисчилик психологияси натижаси ўлароқ инсоннинг жамиятдаги ўз ўрнини тўғри англамаслик, ўзини кичкина одам ҳисоблаб, барча муаммоларни давлат ҳал қилиб беради, деган тасаввур шаклланди. Меҳнатидан тула манфаатдор бўлмаган инсон онгида шахсий фаолият қучиға, самарали меҳнат натижасига инсон сўниб, меҳнат туфайли муносиб турмуш шароитини яратиши мумкин-

лиги ўлчови ўрнини меҳнатсиз даромадга эга бўлишнинг ғайритабiiий ва ғайриқонуний усулларини излаш хоҳиши эгаллади. Шунинг натижасида мулк муносабатлари моҳиятида ҳам нотабиий ривожланиш ҳолати туғилди.

Жамият тараққиёти тизимида ишлаб чиқариш воситалари ва ижтимоий бойликлар муайян эгадорликни тақозо этади. Зеро, ижтимоий тараққиётнинг яна бир муҳим омили бу мулкка эгадорликнинг аниқ ва муайян шакли мавжудлигидир. Мулкка эгадорлик қанчалик тақсим топса, жамиятда йиғилган бойликларни тежамкорлик билан сақлаш, ундан оқилона фойдаланиш ҳамда уни қўлайтириш шунчалик амалий бўлади. Мулкка эгаллик қилишда мавжумликка йўл қўйиш, иқтисодий ривожланишнинг ибтидоси бўлган хусусий мулкни инкор этиш жамият тараққиёти таърибасидаги инсон манфаати ва манфаатдорлиги масаласини четта суради.

Инсоннинг моддий манфаатдорлигини йўқ қилиш иқтисодиёт ривожига режали ҳужасизликни, жамият бойлигига бефарқ бўлишликни вужудга келтирди. Бу каби иллатлар ҳаётда амал қилиб турган вақтда маф-

ўртасида амал қиладиган технология боғлиқликка бўлмай, балки инсон онги фаолиятидан келиб чиқадиган одамлар ўртасидаги кенг ижтимоий алоқа ҳамдир.

Бу мазмундаги муносабатларнинг асосий моҳиятини куйидаги мафкуравий жараён мундарижасида аниқ кўриш мумкин. Биринчидан, халқ хўжалигининг самарали ривожланишини одамларнинг онгли, ижодий фаолиятисиз, уларнинг ишлаб чиқариш жараёнини тушунишда, уни такомиллаштиришда ва ривожлантиришдаги фаол иштирокисиз тасаввур қилиш кийин. Иккинчидан, мафкуравий муносабатлар билвосита ва бевосита моддийлик омилига чамбарчас боғлиқ бўлади.

Меҳнат унвондорлигини ривожлантиришда омманинг меҳнатга бўлган онгли муносабати, ишлаб чиқариш жараёнида фаол иштироки, тадбиркорлиги ва ташаббускорлиги каби мафкуравий омиллардан самарали фойдаланиш муҳимдир. Меҳнат интизоми, фидой меҳнат, мулк ва жамият бойлигини асраб-авайлаш сингари сифатларнинг ижтимоий муносабатлар меъёрига айланиши ана шу омиллар оқибатидир. Инсоннинг жамиятдаги меҳнат тақсимотида иштирок этиши, ишлаб чиқа-

Фалсафий гуруҳ
МАНФААТЛАР МАФКУРАВИЙЛИГИ

кура воситалари зўр бериб меҳнатқашлар ишлаб чиқариш воситаларининг ҳақиқий эгасидирлар, деган ғояни олға суради. Бу билан мафкура давлат бюрократияси ва партократиянинг чексиз ҳукмронлигини яширар, меҳнатқаш манфаати давлат ва фирка манфаати йўлида қурбон этилаётганини ниҳоблашга уринди. Айна пайтда партия-давлат бюрократияси ишлаб чиқариш воситаларидан ўз манфаати йўлида фойдаланар эди. Бирок ўз табиати ва сивасига кура давлат-партия бюрократияси мулкнинг ҳақиқий эгаси бўла олмади, жамият бойлигига ҳам тўлақонли эгаллик қила олмади. Бюрократия ва партократия фақат тақсимот қилиш раҳбарлик қилдики, бу борада ҳам нуқул ўз манфаатини қўлади. Оқибатда иқтисодиёт тобора ҳужасизлик гирдобига кириб борди, ишлаб чиқариш воситалари ҳамда жамият мулки ёвузларча талон-тароҳ қилинди. Бундай иқтисодий ҳолат амалдаги мафкура томонидан «тараққиёт йўли» сифатида омма онгига сингдирилди. Амалда эса меҳнатқашлар мулкдан ва ҳокимиятдан четлаштирилди, фуқаролар ҳуқуқ ва эркин маҳрум бўлди.

Иқтисодий муносабатлар ижтимоий муносабатларнинг барча шакллари мазмунини ўзида ўзини ифода қилган иқтисодиётга хос категория — меҳнатга муносабат категориясида аниқ қўрилади. Меҳнат муносабатлари моддийлик ва мафкуравийлик бирлиги бўлиб ишлаб чиқариш воситалари, меҳнат қуроллари ва иш қучи

риш жараёнида тутган ўз ўрнини англаши, мулк муносабатларидаги мавқеини, иқтисодий тақсимот тизимидаги манфаатдорлигини тушуниб етиши каби мафкуравий элементларсиз амалдаги ижтимоий муносабатларни тасаввур қилиб бўлмайди.

Қўриниқ турибдики, иқтисодий муносабатлар асосида шаклланидиган ижтимоий муносабатлар мазмунини мафкуравийлик муайян мавқега эга бўлиб, у жамият тараққиётида муҳим моқомага эга бўлган инсон омилини вужудга келишини таъминлайди. Ижтимоий муносабатларда мафкуравийлик мавжудлигини тан олмадик эса инсоний муносабатларни тула ва тўғри тушунамасликка ҳамда уларнинг бошқаруви зарурлигини инкор этишга олиб келади.

Дарҳақиқат, ишлаб чиқариш жараёнига хос жамият жиҳатларини инсон иштирокисиз, унинг борлиқка бўлган қарашларисиз тахлил ва тасаввур қилиб бўлмайди. Жамиятнинг ҳар бир онгли аъзоси содир бўлаётган воқеликка ўз манфаати меъёру мезонидан қарар экан, шу ўлчовлар асосида ўзининг ижтимоий муносабатларини куради. Бу ҳолатни ҳисобга олмаслик ижтимоий муносабатлар мундарижасидаги мафкуравийликни сезмаслик бўлиб, унинг оқибати сивасида промгмазмга олиб келади. Натижада иқтисодий тараққиёт тизимига табиий таалуқли бўлган жамият идеали ва қадриятлари инкор этилади. Айна пайтда мафкуравий муноса-

Хиндистон азалдан фотиҳлар, сарғузаштларга ўч сайёҳлар, кўпни қўрган савдогарларининга эмас, инсон даҳосига мансуб бетақор ва мўъжизакор маданияти билан улўғ аллома ва изланувчиларни ҳам доимо ўзига тортиб келади.

Уларнинг ҳормай-толмай қилган саъй-ҳаракатлари ва қидиришлари туфайли талай порлоқ номилар, шу жумладан, буюқ аждодларимиздан Абурайхон Беруний, Заҳриддин Бобур, Абдураззоқ Самарқандийларга ҳам тўпна-тўғри дахлдор ҳиндушнослик деб аталган буюқ бир фан соҳаси ҳам барпо бўлиб, ривожланди. Шу фаннинг тақомилига ҳозирги Ўзбекистон илму фанининг арбоблари ҳам ҳиссаларини қўшмоқдалар. Жаҳон ҳиндушносчилигининг турли йўналишларидаги излашуларни қўламини инобатга олиб «Хиндистон адабиёт академияси» 1996 йилда атоқли Америка ҳиндушноси ва санъатшуноси Аюнд Кумарасвами номига бағишлаб маҳсус халқаро жамғарма тасвिस этган эди. Бу жамғарма Хиндистон нафис фанлари майдонида ишлаётган хорижий олимларнинг ижодини рағбатлантириш учун мўлжалланган. Илк маротаба Осие минтакасидан япониялик С. Накане ва шриланкалик С. Бандаранайке ушбу жамғарма совриндори бўлдилар. Учинчи соврин Ўзбекистонга тақдир қилди ва уни ушбу сатрлар муаллифи олди. 1995 йилда АКШдаги Фулбрайт фондининг совринини олган ва Вашингтон университетига «Хиндистон ва Марказий Осие орасида ўрта асрларда тил алоқалари» деб номланган илмий тадқиқот ишини бошлаган эдим. Шу ишни Хиндистон тупроғида давом эттиришга жазм этдим. Бу ҳиндларга маъқул тушиб, менга 1997 йилнинг дастлабки уч ойи ичида Хиндистоннинг қатор ўқув ва илмий марказларида лекция ва маърузалар билан ҳам чиқишимга имкон яратилди.

Сафар ўзбек ҳиндушнослари диққат марказида турган бошқа ўта муҳим масалаларни ҳал қилиш эшикларини олди. Дастававл Ўзбекистонда ҳинд ва Жанубий Осие тиллари номенклатурасини кенгайтириш эҳтиёжи аҳамиятга моликдир. Сир эмаски, ҳиндий ва урду тилларидан ташқари Хиндистонда бир миллиардаг яқин аҳолиси конституцияга кура тан олинган шу тиллар билан бирга яна 12 бошқа йирик миллий тилларда сўзлашади.

Ўзбекистон ҳиндушнослари ўша тиллардан яна тўрт тасини, жумладан, бенгал, панжоб, санскрит ва тами тилларини ўқув ва илмий истаъмолга кирита олган эдилар. Энди навбат Жанубий ҳинд тиллари деб ҳисобланган, маратхий, гўжаротий, телугу, каннара ва маляламларга ҳам келди. Буларни эгаллаш, Хиндистоннинг қадимги ва бой маданиятининг умумий манзарасини янада ранг-баранг ва кўп киралли тарзда оқширдир. Бу тилларда ҳинд миллий оқозлик ҳаракатининг улўғ арбоблари Махатма Гандхий, Балгангадхар Тилак, Амбедкар ҳамда забардаст адиб ва шоирлар Сарожини Найду, Валлатхол ва Субраманиян Барадийлар ўлмас асарлар яратганлар.

Шубҳасиз, мутахассисларимизнинг ҳозирги Хиндистон маданият, лингвистик, адабий, илмий, ижтимоий, иқтисодий ва сивий ҳаётини кенгрок ва чуқурроқ қамраб олишга қаратилган интилишлари табиийдир. Худди шундай истақлар билан тўлиб-тошган ҳолда мен ҳам ханузгача бизга номаълум бўлган Пуна, Бангалор, Тривендрам, Патна ва Алигарх каби йирик илмий марказлар билан танишишга муваффақ бўлдим. Ўша ерларда аввало маҳаллий олимлар ва мутахассислар билан учрашиб, маданият алмашиб, Жанубий Хиндистон тиллари ва адабиётларини ўрганиш йўлида алоқаларни кенгайтириш каби вазифаларни бажариш лозим эди.

Сафар давомида Хиндистон университетларида ўқиб

юрган ўзбек талабаларининг ўқув ва маиший шароитлари билан ҳам бевосита танишишга тўғри келди. Агара Марказий ҳиндий тили институтида, Дехли, Пуна ва Бангалор университетларида ўқиётган талабаларини миз ва ўқитувчиларимиз билан учрашдим. Патна шаҳридаги Худо Бахш кутубхонасида илмий иш олиб бораётган санъатшунос олим Дилором Каромаат билан кўришдим. Ўзбекистонлик талабаларни Алигарх университетига ўтказилган Урта Осие ва Хиндистоннинг тарихий алоқаларига бағишланган халқаро семинарда қатнаштиришга ҳам ҳаракат қилдим.

Шу пайтда қатор халқаро ва умумхиндистон илмий ва адабий илмий анжуманлар ўтказилиб тургани учун улурда маъруза ва ахборотлар билан қатнашишга эришдим. Айнаикса, эсимдан ҳалиғача чиқмайди, Алигарх университетига АКШ, Германия, Англия, Канада, Эрон, Тожикистон ва Туркманистон ҳамда ҳинд университетларидан келган вакиллар қаторида Ўзбекистонимиз ҳам салмоқли ва йирик делегация сифатида қатнашди. Икки ёш ўзбек йигити, бўлажақ олимлар Шарипов Шарифзода ва Мирсаидов Шухратдан юрт мамнун бўлдим. Улар Пуна университетига ўқимокдалар. Улар халқаро семинар қатнашчиларини ҳайратда лол қолдириб, ўта қиройли инглиз тилида Ўзбекистон ва Хиндистон иқтисодий алоқаларига оид илмий маъруза қилдилар. Шарифзода билан кетма-кет минбарга Шухратжон чиқиб, Ўзбекистонда ҳиндий тилининг ўрганилиши борасида соф ҳиндий маъруза ўқиб, гоҳо-гоҳо инглиз тилида шарҳлар айтиб, барча йиғилган олимларнинг руҳини кўтарди. Иккала ёш маърузадан ташқари давлатимиз, унинг геополитик вазияти, табиий ресурслари, ички сивасати, таълим тизими, иқтисодий ислохотлари, миллий ва тил масалаларини ечиш таърибаси, халқаро муносабатлари каби саволларга қойилмақом жавоб бердилар.

Ҳинд жамоатчилик доираларининг мустақил Ўзбекистоннинг ҳаётига қизиқишлари поёнсиздир. Шунинг учун менинг Дехли, Бомбей, Пуна, Хайдаробод, Бангалор, Майсур, Тривендрам, Патна, Калкутта ва Алигархларда ўтказган сўхбат ва маърузаларим улурда чуқур таассурот қолдириб, десам атасимайман. Хиндистон мустақил Ўзбекистонни яқши танишган десак, «Ўзбекистон контакт»га ўхшаган ойномаларни Осие тилларида тарқатсак, ажойиб бир иш бўларди. Яна бир нарсани айтиб ўтишим керак. Ўзбекистонда, маана, 50 йиллардан бери мунтазам равишда ҳинд тиллари, адабиёт ва маданияти ўрганиб келинади. Бирок Хиндистоннинг ўзида ханузгача ўзбек тили ёки Марказий Осиенинг бошқа тилларини ўрганувчи бирон илмий ёки ўқув муассасаси йўқ. Буни кўп ҳиндлар ачиқиш билан сўзлайдилар. Назаримда, бундан тегишли сабоқ ва ҳулосалар чиқарилиши лозим. Хиндистон кейинги бир неча ўн йилда мустамлака даврдан ҳозирги тараққиёт даврига улкан сакраш қилди. Мустақилликнинг 50 йиллиги арафасида хиндистонликлар етакчи соҳаларда катта иқтисодий кўтарилиш палласига кирдилар. Хиндистон ҳозирда электроника ва авиация, автомобилсозлик, вагонсозлик ва кимё, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги соҳаларида сезиларли ютуқларни қўлга киритди. Хиндистон энди Осиенинг пешқадам мамлакатларидан илгари ўтиб, дунёнинг ривожланган ўнта давлати сафида туришга даъвогарлик қилмоқда.

Озод ШОМАТОВ,
профессор

МУКАММАЛЛИК МЕЗОНИ

Яқинда бир юмш билан Шахрихон туман босмақонасига бордим. Ишлаб чиқариш, шу туманининг «Янги ҳаёт» рўзномаси муҳаррири, қалдрон дўстин Йўлдош Султон билан диқдорлашиб кетай деган мақсадда унинг ишонасига кирсам, ў рўзномаларни варақлаб ўтирган экан. Қўришиди, хол-аҳвол сўрашди. Ижодлар, китоблар ҳақида гурунлашдик. Дарове. Йўлдош Султон ажойиб болалар шохдир. Унинг бир неча китоблари чиққан.

Согинишиб қолган эканмизми, сўхбатимиз узоқ давом этди. Гап айланми хозирги кундаги маънавиятими, маърифатимиз, бу борада Президентимизнинг курсатаётган жонболиклари, жойларда олиб борилаётган ишларга бориб тақалди.

Одам киму инсон ким, одам киму ориф, кимил киму ким ким, зиёли ким ким, умуман биз ўзимизни танийимизми?... Мана шу муаммолар тўғрисида мулохазда юрита эканмиз, дўстим намо дейди денг:

«Кейинги пайтларда маънавият, маънавиятнинг оқсалтириш хусусида кўп гап борапти. Хўш, маънавият ўзи нима? У мукаммаллик демекдир, яъни оидийгина ёнч ёки темир ёҳуд лойдан ясалган буюм сайқал топиб, хайратомуз юксак санъат асарига айланган мисол. Зеро, одам ҳам Аллохнинг оламдаги мавжудотларини аро зоти мукаррам атлашиш шох асаридир.

Энди, маънавият янги галпми? Йўқ, у жуда қадимий, яъни одамзот яратилганидан буюн, анкироғи Одам Ато ўз Яратувчиси — Аллоҳга иймон юкини кўтаришга сўз берганидан буюн маънавият — мукаммалликка интилоб келинади. (Фақат у собиқ жамиятимиз мафкура-коммунистик эътиқод талабаларига кура ўзагача талқинларда ифодаланиб келиди ҳолос)»

«Эсланг, ривоят қилишларича, Аллоҳ ўзи яратган мавжудотларинг бир тури сифатида қабохатнинг қулига айланишда давом этиб, ўз ҳаёлатини теллаштирадими ёки у инсоний фазилатларини амалда намоён этиб, бутун тирлик табиятини мукаррар ҳалоқатдан сақлаб қола оладими? Бунинг учун, аввало, 2,5 минг йилдан буюн донишмандлар олдида жумбоқ бўлиб келаётган «одам хайвонни ёки фаришта?» — деган саволга жавоб бериш лозим.

Аслида «ОДАМ» ва «ИНСОН» тушунчалари орқали БИОСОЦИАЛ ВА СОБИОЛОГИК моҳият тўғрисидаги бахсли нуқтаи назарларни англаб олишимиз мумкин. ОДАМ сўг эмизувчилар оиласига кириб, бу оиладаги бир тур эканлиги исботланган. Биологик моҳияти ижтимоий моҳиятдан устивор турадиган, мукаддас қадриятларини ўзлаштиришга ҳали улгурмаган,

батлар мавжуд иқтисодий-ижтимоий жараёнини ҳисобга олмаса, амалиётда суз ва иш бирлигига путур етади, куруқ сафсата ва ваъдалар вужудга келади. Шу боис мафкуравий муносабатлар илмийлик ва амалийлик ташмайлари негизига қурилиб, иқтисодиётни меҳнатқашлар манфаати йўлида мақсадли ривожлантириш, меҳнатнинг ижтимоий мақомини адолат асосида ўрнатиб, унинг рағбатини изчил таъминлаб бориш, шахс моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондира оладиган шароитларни яратиш каби иқтисодий омиллар инобатга олинши лозим. Ижтимоий муносабатлар мафкуравийлигининг барча қирралари жамият олдида қўйилган асосий мақсадни фуқаролар тушуниб етишида ва уни амалга оширишда курсатилган фаолликда қўрилади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш тараққиётнинг объектив қонуни; башариёт цивилизацияси аниқ исботлаб қўйган; ижтимоий амалиёт ва илмий назарийёт бирлигидан барпо бўладиган бозор сивасати туфайлигина фуқароларнинг фаоллик салоҳияти, ижтимоий-иқтисодий имконияти очилади. Омма онгидеги инсон ва меҳнат, шахс ва мулк муносабатларининг бузилгани боис шаклланган но-тўғри тасаввурни ўзгариштиришда бозор сивасати моанад мафкуранинг мавқеи алоҳида ўрин эгаллайди. Бу сивасат асосида ётган ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг бош йўлини, ислохотларнинг пировард туб мақсадини тўғри ва тула ҳалққа етказиш, бўлаётган ижтимоий жараёнларга инсоннинг онгли ёндошувига қўмақлашиш яратилаётган мафкуранинг асосий вазифасидир.

Халқнинг ижодий имкониятларини, ташаббусли тадбиркорлигини намоён қилишга қаратилган бозор тизимида ўтиш йўлини танлаган Ўзбекистоннинг ички сивасати белгилаш борасида гапириб, Республика Президентини шундай деган: «Ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларнинг пировард мақсадини аниқ белгилаб олиш ислох қилишининг замонавий стратегиясининг бошланғич нуқтасидир». (Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сивасат, мафкура. Т.1.Тошкент. «Ўзбекистон». 1996, 302-бет). Унутулиб юборилган эгаллик туғусини тиклаш, меҳнатқашнинг манфаатдорлик ҳиссини қайтадан тарбиялаш, ишлаб чиқарувчининг зуронлигига чек қўйиш, ишлаб чиқариш тизимида истеъмолчи манфаати устиворлигини жорий қилиш, жамиятдаги жами имкониятлардан халқ бахти-саодати йўлида, унинг турмуш даражасини ошириш мақсадида фойдаланиш мазкур сивасатнинг пировард мақсадидир. Бундай мазмундаги сивасат табиий тарзда ҳамда қонуний қабилада ўз тахлили ва таққиқини, тарғиб ва ташвиқотини ҳам тақозо қилади. Бу эса ўз навбатида бу-ғунги кун тартибига мафкуравий муносабатларни мукаммаллаштириш имкониятларини излаш, янги иш услуби ва шакллариини кашф қилиш масаласини олиб чиқади.

Баҳодир Карим ИМИНОВ,
профессор

МАЪНАВИЯТ ДАРАЖАЛАРИ

қўшган ҳиссаларига кура 100 нафар даҳо номини алоҳида ажратиб (компютер орқали) курсатди. Мукаммал пайгамбар (САБ)га бу даҳо зотлар орасида энг юксак ўрин-биринчи ўрин берилган ҳам беэҳисоб эмас... Шу ўрнида яна бир ҳолатга назар ташлаб ўтмасак бўлмас: биз кўп вақт русча ИНТЕЛЛИГЕНТ сўзини ЗИЕЛИ ўрнида қўлаб, шу асосда фикр юритиб келдик. Хозирда ҳам башанг қилинган (кетмон чопмаса бўлди) бирор ўқув юртини битирган — дипломи, бирор лавозимда ишловчи мансабдор кишини зиёли деб биласми. Холбуки «интеллигент» сўзи кўпроқ иқтидорли деган маънони англатади. Ахир, ўри хам, беэроми хам, қаллобу, ҳатто қотил хам иқтидорли, ақли, маҳоратли бўлиши мумкин-ку. Шундай экан, турли тўбаниқлар содир бўлиб этиб, ҳатто жиноятга қўл уриб, охири шармисор бўлган ҳам номзоди, фан докторини ҳам ёки бадкорлиги билан эл назаридан қолган собиқ мансабдорни хам зиёли десак бўлмас...

Зиё-бу нур дегани-ку! Мисол: ўз даврида Бухоро хони бўлган Абдуллоҳан 70 километрни нарида—Кармана чуқурида яшовчи, олдимгина кишини, яланг оёк қўйи боқиб юрувчи пири Қосим Шайх хузурига тез-тез бориб турарди... Қиёсланг: нега арқони давлат соҳибни бўлган хон яланг оёк шах хузурига боради, борганда ҳам пирининг қорасини қўрданда отдан тушиб, яёв бўлиб келарди?

Демак, маърифати, ибратли фаолияти билан бошқаларга йўл курсага олувчи, жамиятга, эл-юртига фойда келтирувчи инсонларгина ЗИЕЛИ бўла олади. Олим бўлсаларда, ИНСОН бўлмасагина эса фақат ГУМРОҚЛАР...

Хуллас, одам мукаммалликка интилоб ёки маънавий жиҳатдан юксала бориб, камолотнинг шарият, тарикат, ҳақиқат, маърифат босқичларини босиб ўтиши билан инсонга, қўли инсонликка, қўлиликка етилади. Бу ўз йўлида мукаммалликка эришиш — барчага шахсий ибрат бўлиш, арслар оша ном ичмай инсонлар — авлодлар қалбига мангу барҳаёт қолиш демекдир.

Мен дўстимнинг бериб турмаёно сўзларини берилиб тилнаг эканман, ўзимни анчадан бери ўйлантириб келаётган саволларга тула-тўқис жавоб топгандай ҳис этдим. Яна билмадим, эҳтимол зўқко га-зёткорларимиз бу борада ўз фикр-мулохазаларини айтишар.

Дўстимга мароқли сўхбати учун миннатдорчилик билдирдим. Хайрлашаётим, хар иккимиз дуога қўл очдик: Илоҳо, мукаммаллик барчага насиб этсин, ҳеч кимни иблис алайши турган маънавият нури ёритиб лаънан йўлдан оздириб, эл нафратига, Аллоҳ жа-зосига дучор этмасин.

Ваҳобжон ТОЖИМАТОВ,
журналист

Андижон вилояти

НАҚШБАНДИЯ ҒОЯЛАРИ СИБИРДА

ТУРКИСТОН САҲИФАСИ

Жадидлар. Мухториятлар. Қўрбошиллар

Биринчи мақола

Машҳур венгер олими Арминий Вамбери (1832-1913) 1863 йилда дарвеш Ғефасида Эрон орқали Урта Осиёга келади...

Дарҳақиқат, Туркистон ўлкасининг чор Россияси томонидан босиб олиниши режали равишда амалга оширилган эди...

Албатта, Туркистонда Россия ҳукмронлиги билан бирга Оврупо таъсири ҳам кириб келганлигини инкор этиб бўлмайди...

«Туркистон виллоятининг газети»га ўз беш йил муҳаррирлик қилган Н. Остроумов ҳам Россия ҳамда Оврупо маданияти билан узоқ вақт таниш бўлишга катта эътибор қаратди...

Хуллас, чор Россияси Туркистонни босиб олиши асосида улканнинг маданий ва маърифий соҳалардаги бир қатор муаммолари ўртага чиқди...

ХХ аср охирида — ХХ аср бошларида Туркистондаги асосий куч чор Россияси чиновниклари ва уларнинг бошида турган Бош Волий бўлиб, мавжуд хонликлар уларга тобе эди...

Бухоролик Мулла Журобой 1900 йили Туркистонда биринчи бўлиб янги «Усули жадид» мактабини очди. Бу мактабнинг очилиши учун аввалдан амир Абдуллоҳ томонидан рўхсат берилган бўлса...

«Усули жадид» мактаблари кўз очмай ёпилаётган бир вақтда Илминский усули фаолият кўрсатадиган мактабларга кенг йўл берилди...

Профессор Николай Илминский (1822-1891) Қозон университетидан Турк тиллари ва илҳийёт фанларининг дарс берарди...

Туркистонда Илминский усулидаги мактабларни жорий эта бошлаган чор маъмуллари учун «Қадимчилар» ёқлаб чиқарган эски усул мактаблари ҳақида хавф туғдирмас эди...

Бинобарин, тез орада И. Фаспиралининг «Усули жадид» мактаблари, анча қийинчиликлар билан бўлса-да, бутун Туркистон бўйлаб кенг ёйила бошлади...

Жадидчилик илдириши аслида анча олдинги даврга бориб тақалади. Шунга қара, Исмоилбей Фаспирали жадидчилик ҳаракатининг йирик намоёндаларидан бири эканини инкор этмаган ҳолда...

Козон татарлари ўртасида Уғионши ҳаракати вужудга келишига катта ҳисса қўшганлардан бири Иброҳим Халфидир. И. Халфидин (1778-1829) 1819 йилда ёзган «Аҳволи Чингизхон ва Темур» номли китоби билан доврқ қозонди...

Козон университетида татар ва араб тиллари ўқитувчиси этиб тайинланади. 1823 йилда Шарқ адабиёти профессори бўлади...

Шаҳобиддин Маржонийнинг яна бир шогирди Хусайн Файзахонийдир (1828-1866). У Қозон Университетидан шарқ тиллари ўқитувчиси бўлиб ишлайди...

Маржоний изидан борган зиёлилардан ташқари, 1789 йили Уфада Екатерина Иккинчи фармони олийси билан ташкил этилган «Рухоний мажлис» («Духовное собрание») аъзоси бўлган баъзи қадилар (масалан, Кади Абдурашид Иброҳим, Кади Ризаиддин Фахриддин) ҳам жадид эдилар...

Энг эътиборлиси шундаки, юқорида номлари зикр этилган зиёлиларнинг даярли ҳаммаси Бухоро, Самарқанд ёки Хива мадрасаларида тахсил кўрган ва Марказий Осиё ҳудудларида дунёга келган у ёки бу тариқат этагини тутган кишилар эдилар...

Ўзбеклар ислом ривожига ва маърифат тарқалишига муносиб ҳисса қўшган халқлардан ҳисобланади...

Утмиш замонларда шу ерларда асосан туркий халқлар яшаб, Хазар, Булғор, Олтин Ўрда ва бошқа давлатлар ҳўкм сурганлиги маълум...

Милодий бир мингинчи йилда Волга бўйлари ва Хоразм минтақасини бирлаштирган Хоразм-Хазар салтанати ташкил толган эди...

Волга бўйлари ва Сибирда туркистонликларнинг исломий фаолияти Олтин Ўрда давлати даврида (XIII-XV) кенг қўл оч эди...

Баҳоуддин Нақшбанднинг 366 машоихи (муридлари) бўлиб, уларнинг бир қисми «Зикри ҳафий ва дуо», иккинчиси «халойиқил илм ўргатиш» ва учинчиси «ғазот қилиш» билан шуғулланганлар...

XV асрнинг биринчи ярмида Олтин Ўрда давлати парчаланиб, Астрахан, Қозон, Сибир ва бошқа мустақил хонликлар юзага келди...

XIV аср ўрталарида Қозон ва Астрахан хонликлари рус давлати томонидан босиб олинди...

1563 йилда Бухоро хони Абдуллоҳон (1557-1598) Шайбонийхон хонадонида мансуб Кучумхонни қўшин билан Сибирга юборди...

Бу воқеа 1938 йилнинг узум пишяида бўлганди. Уша вақтларда тоғам Собир Абдуллоҳнинг Тошкентнинг Янгиарик мавзесига (ҳозирги Тўхтастин Жалилов номидаги кўчада) узумзори бор эди...

Қадрдонлар ҳол-аҳвол сўрашиб, бир пайладан чой ичганларидан сўнг Абдуваҳоб Сайфий ўрнидан туриб: «Собир ака, мен Мамазокир акамларга (Ҳабибийга) Тошкентдаги мизини билдириб келсам, эртага дам олиш кўни, яна бир-биримизни исташиб қолмайлик...» деди...

«Абдуваҳоб ака, хотиржам бўлинг, — деди тоғам уни ўрнига қайтиб ўтиришга ундаб. — Сизларнинг келишингизни билгандек, эрталаб мен Қори акамларни эртага нонуштага тақлиф қилганман. У киши келишга ваъда берганлар. Яна Фафур акамни ҳам айтганман, «Ҳамид Олимжон билан бирга борамиз», — деб ишонтирдилар...

Тоғам уларни ҳам нонуштага тақлиф этганини, Ҳабибий билан бирга келишларини маълум қилди. Шунда шоир Хуррам Сайфийга қараб: «Мулла ака, йўлингиз яқин бўлди. Бугун Собир акам билан суҳбатлашиб тоғ оттирсак, эрталаб дўстларимизнинг узлари келишар экан, — деди. Меҳмонлар супага чиқиб ўтиришгач, суҳбат яна давом этди. Гап айлиб қазалга келганда, Фафур Фулом ташаббуси қўлга олди: «Абдуваҳоб ака шоир дўстларини кўрган Андижондан куруқ келмагандилар. Фурқатона газалларини эшитмаганимизга ҳам анча бўпти. — Фафур ака, бу даврда газал ўқиб маъқул қилиш кийин, қаранг, кимлар ўтирибди! — жавоб берди Сайфий. Фафур Фуломнинг кистови билан Сайфий қўлидаги пилани дастурхонга қўйиб, қўқрак қўнатишдан бир вақт қозғ олиб, ўқий бошлади. Бу — «Кўзим кўзларингда» радифили, шўҳ-равон, назокатли газал эди. — Ҳамид, — деди Фафур Фулом, — шунақа газални аввал ҳам эшитганимизми? Ҳамид Олимжон Сайфийнинг қўлидан қозғни олиб: — Бакуват газал. Агар Сайфий ўрнига Андижон

Баҳоуддин Нақшбанднинг 366 машоихи (муридлари) бўлиб, уларнинг бир қисми «Зикри ҳафий ва дуо», иккинчиси «халойиқил илм ўргатиш» ва учинчиси «ғазот қилиш» билан шуғулланганлар...

XV асрнинг биринчи ярмида Олтин Ўрда давлати парчаланиб, Астрахан, Қозон, Сибир ва бошқа мустақил хонликлар юзага келди...

XIV аср ўрталарида Қозон ва Астрахан хонликлари рус давлати томонидан босиб олинди...

1563 йилда Бухоро хони Абдуллоҳон (1557-1598) Шайбонийхон хонадонида мансуб Кучумхонни қўшин билан Сибирга юборди...

Бу воқеа 1938 йилнинг узум пишяида бўлганди. Уша вақтларда тоғам Собир Абдуллоҳнинг Тошкентнинг Янгиарик мавзесига (ҳозирги Тўхтастин Жалилов номидаги кўчада) узумзори бор эди...

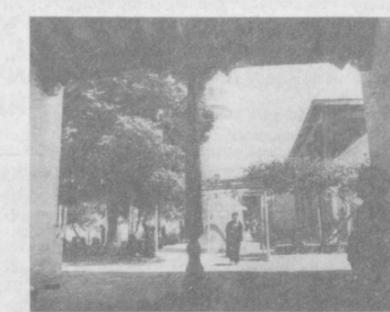
Қадрдонлар ҳол-аҳвол сўрашиб, бир пайладан чой ичганларидан сўнг Абдуваҳоб Сайфий ўрнидан туриб: «Собир ака, мен Мамазокир акамларга (Ҳабибийга) Тошкентдаги мизини билдириб келсам, эртага дам олиш кўни, яна бир-биримизни исташиб қолмайлик...» деди...

«Абдуваҳоб ака, хотиржам бўлинг, — деди тоғам уни ўрнига қайтиб ўтиришга ундаб. — Сизларнинг келишингизни билгандек, эрталаб мен Қори акамларни эртага нонуштага тақлиф қилганман. У киши келишга ваъда берганлар. Яна Фафур акамни ҳам айтганман, «Ҳамид Олимжон билан бирга борамиз», — деб ишонтирдилар...

Тоғам уларни ҳам нонуштага тақлиф этганини, Ҳабибий билан бирга келишларини маълум қилди. Шунда шоир Хуррам Сайфийга қараб: «Мулла ака, йўлингиз яқин бўлди. Бугун Собир акам билан суҳбатлашиб тоғ оттирсак, эрталаб дўстларимизнинг узлари келишар экан, — деди. Меҳмонлар супага чиқиб ўтиришгач, суҳбат яна давом этди. Гап айлиб қазалга келганда, Фафур Фулом ташаббуси қўлга олди: «Абдуваҳоб ака шоир дўстларини кўрган Андижондан куруқ келмагандилар. Фурқатона газалларини эшитмаганимизга ҳам анча бўпти. — Фафур ака, бу даврда газал ўқиб маъқул қилиш кийин, қаранг, кимлар ўтирибди! — жавоб берди Сайфий. Фафур Фуломнинг кистови билан Сайфий қўлидаги пилани дастурхонга қўйиб, қўқрак қўнатишдан бир вақт қозғ олиб, ўқий бошлади. Бу — «Кўзим кўзларингда» радифили, шўҳ-равон, назокатли газал эди. — Ҳамид, — деди Фафур Фулом, — шунақа газални аввал ҳам эшитганимизми? Ҳамид Олимжон Сайфийнинг қўлидан қозғни олиб: — Бакуват газал. Агар Сайфий ўрнига Андижон

Баҳоуддин Нақшбанднинг 366 машоихи (муридлари) бўлиб, уларнинг бир қисми «Зикри ҳафий ва дуо», иккинчиси «халойиқил илм ўргатиш» ва учинчиси «ғазот қилиш» билан шуғулланганлар...

XV асрнинг биринчи ярмида Олтин Ўрда давлати парчаланиб, Астрахан, Қозон, Сибир ва бошқа мустақил хонликлар юзага келди...

XIV аср ўрталарида Қозон ва Астрахан хонликлари рус давлати томонидан босиб олинди...

1563 йилда Бухоро хони Абдуллоҳон (1557-1598) Шайбонийхон хонадонида мансуб Кучумхонни қўшин билан Сибирга юборди...

Бу воқеа 1938 йилнинг узум пишяида бўлганди. Уша вақтларда тоғам Собир Абдуллоҳнинг Тошкентнинг Янгиарик мавзесига (ҳозирги Тўхтастин Жалилов номидаги кўчада) узумзори бор эди...

Қадрдонлар ҳол-аҳвол сўрашиб, бир пайладан чой ичганларидан сўнг Абдуваҳоб Сайфий ўрнидан туриб: «Собир ака, мен Мамазокир акамларга (Ҳабибийга) Тошкентдаги мизини билдириб келсам, эртага дам олиш кўни, яна бир-биримизни исташиб қолмайлик...» деди...

«Абдуваҳоб ака, хотиржам бўлинг, — деди тоғам уни ўрнига қайтиб ўтиришга ундаб. — Сизларнинг келишингизни билгандек, эрталаб мен Қори акамларни эртага нонуштага тақлиф қилганман. У киши келишга ваъда берганлар. Яна Фафур акамни ҳам айтганман, «Ҳамид Олимжон билан бирга борамиз», — деб ишонтирдилар...

Тоғам уларни ҳам нонуштага тақлиф этганини, Ҳабибий билан бирга келишларини маълум қилди. Шунда шоир Хуррам Сайфийга қараб: «Мулла ака, йўлингиз яқин бўлди. Бугун Собир акам билан суҳбатлашиб тоғ оттирсак, эрталаб дўстларимизнинг узлари келишар экан, — деди. Меҳмонлар супага чиқиб ўтиришгач, суҳбат яна давом этди. Гап айлиб қазалга келганда, Фафур Фулом ташаббуси қўлга олди: «Абдуваҳоб ака шоир дўстларини кўрган Андижондан куруқ келмагандилар. Фурқатона газалларини эшитмаганимизга ҳам анча бўпти. — Фафур ака, бу даврда газал ўқиб маъқул қилиш кийин, қаранг, кимлар ўтирибди! — жавоб берди Сайфий. Фафур Фуломнинг кистови билан Сайфий қўлидаги пилани дастурхонга қўйиб, қўқрак қўнатишдан бир вақт қозғ олиб, ўқий бошлади. Бу — «Кўзим кўзларингда» радифили, шўҳ-равон, назокатли газал эди. — Ҳамид, — деди Фафур Фулом, — шунақа газални аввал ҳам эшитганимизми? Ҳамид Олимжон Сайфийнинг қўлидан қозғни олиб: — Бакуват газал. Агар Сайфий ўрнига Андижон

Баҳоуддин Нақшбанднинг 366 машоихи (муридлари) бўлиб, уларнинг бир қисми «Зикри ҳафий ва дуо», иккинчиси «халойиқил илм ўргатиш» ва учинчиси «ғазот қилиш» билан шуғулланганлар...

XV асрнинг биринчи ярмида Олтин Ўрда давлати парчаланиб, Астрахан, Қозон, Сибир ва бошқа мустақил хонликлар юзага келди...

XIV аср ўрталарида Қозон ва Астрахан хонликлари рус давлати томонидан босиб олинди...

МАЪРИФАТ МАНЗИЛИ

Боши биринчи бетда ЭЙ, ХОЖАИ ЖАҲОНИМ!

Жаҳон ира жаҳоним, эй Хожаи Жаҳоним,
Бузуғ бобокалоним, қалбимдаги дармоним.
Хоки пойиниға ўлиб, мадд сўраб келдик биз,
Тезроқ қаддин кўтарсин турониор — Туркистоним!

БЕКБОРО

Бул дунёга дил боғламоқ бузуғ хатодур,
Молу дунё иши, бўтам, қони жафодур.
Мазаммати дунё айлаб, демушлар Хожа:
«Гардуни дун бекорордур, ҳам бевафодур».

ДАСТ БАҚОРУ ДИЛ БАЁР

Толғиб Жаҳонин пок қўли хар субҳу шом қорда бўлур,
Толғиб Жаҳонин пок дили кеча-кундуз ёрда бўлур.
Тангрини билгин Орифда Тангри тоғдек эътиқод бор.
Комил инсон фикру зикри йимон, нумос-орда бўлур.

ОЧГИЛ СУХБАТ ЭШИГИН

Хазрат Хожаи Жаҳон, Абдулқолиб Қўлиқулов,
Лутф этганлар бир хизмат, гўёки дур маржон:
«Енгил хилват эшигин, очил сухбат эшигин,
Енгил шайхлик эшигин, оч ёр-улфат эшигин!»

ТАВБА — ЙИМОН ТУҒИ

«Тавба — йимон туғи», дер пок Мохитобон,
Ул шоғирди аржуманд Хожаи Жаҳон.
Тавба-газарру қилин, тинмай, азизлар!
Тавбақорнинг қалбиде бўлур пок йимон.

ТАСАВВУФ

«Ахли тасаввуф ким, солиқ ким?» — дебон

Сўрсалар, дептилар Хазрат Азизон:
«Қандан ва «Бастан»га ривоят қилғони,
Дунедан дил узгон, Хуга боғлангон!»

ҒАНЖ ВА РАНЖ

(Сайид Амир Қулол ҳикмати)

Кимдаки, илму ақл пироя* дур,
Кимдаки, илм-ақл йўқ бемодур.
Илм ила амал бирга — ганж деб бил,
Кимки беилм амал қилса, ранж деб бил.

ШАЙХ МАЖИДДИН БАҒДОДИЙ (ваф. 1219) ҲИҚМАТЛАРИ

ДИП
Муҳаббат шабнамидан яралди хоки инсон,
Минглаб фитна-гаваға тўлиб-тошди бул жаҳон.
Рухнинг шоҳ томирига урдилар ишқ наштарин,
Томган бир қатра қондан юрак бўлди намоён.

ИШКИНГ УММОНИДА...

Ишқинг уммониде қолдим дарбадар,
Ғарқоб бўламан ё топаман гаҳвар.
Пурталотум уммон гоят пурхатар,
Ё мағлуб бўламан, ёки музаффар.

ЗАНЖИР

Гўзал юзинг шамъ зурур, мен парвонаман,
Дилинг тўла андуҳ-ғам, мен бегонаман.
Зулфинг занжири уйнар нафис елканда,
Ташла буйиниға занжир, мен девонаман.

Ориф УСМОН

Изоҳ: «Бир кунги Хазрати Азизондан: «Тасаввуф нима?» — деб сўрашганда, қисқа қилиб: «Қандан ва бастан!» (узилмоқ ва боғланмоқ!), деб жавоб берган эканлар.»

* Пироя — зебу зийнат, безак.

Қамолот

Фазосидан нурлар

Саҳл бин Саъд мазкур хадиси бироз ўзгартиш билан қуйидаги ривоят қилган:
— Огоҳ бўлингларки, Ер юзиде Аллоҳнинг қўза идишлари бор. Улар қалбларидир. Қалбларнинг Аллоҳга энг сукуклиги уларнинг назоратида, мусалфорои ва қаттиқроғидир. Уларнинг энг назиги биродарларга мулойимроғи, энг мусалфороги гуноҳлардан фориғроғидир, энг қаттиқроғи динда мустаҳкамроғидир.

Бундай бандаларни ҳазрат Али Ибн Абу Толиб «Аллоҳ йўлида барқарор ва мустаҳкам бўлган бандалардир» — деб атаган. Пайғамбаримиз алайҳиссалом:
— Бунда учун мустаҳкам йимондан қўра яхшироқ наъмат йўқ, — деганлар.

МАСЪУЛЛАР

Аллоҳ Таоло ушбу манзил аҳлини халқни тўғри, нажот йўлига бошлаша масъул қилиб қўйган. Улар ўз мақомида хур ва озор қилинганлар. Аллоҳ Таоло Қуръонда улар ҳақида шундай деган:
«Улар Аллоҳнинг муқаррам бандаси, У сўзламасдан туриб улар гапирмайдилар»... (Анбиё, 26-оят). Улар хожапарварнинг эшиги олдида тик турадилар, бироз сўз демайдилар. Аллоҳнинг буйруқларига муносиб холда дунё аҳволларини кузатадилар.

«Улар фикрларидан Аллоҳ оғох, билади» (мазкур сура, 27-оят). Аллоҳ уларга дунёда нима ишлар қилишга буюришни билади. Аллоҳнинг илми уларни хар томонлама қамраб олган. Аллоҳ иродасининг ҳаловати улар қалбиде устивор. Бу Аллоҳга бўлган муҳаббат ва Унинг букоклигига таъзим нуфузидир. Улар Аллоҳдан илгари сўзга оғиз очмайдилар. Унинг амру фармойиши билангина бироз иш қилдилар ва ҳатто офат ва мусибатлар воқеа бўлганда ҳам унга нисбатан қандай чора қилиш тўғрисида ҳам Унинг амрини кутадилар. Улар ҳидоят этилган, Аллоҳнинг мухтор бандаларидир. Улардан икки тоифаси тўғрисида Аллоҳ Қуръонда шундай деган:
«Аллоҳ истаган бандасини танлаб олади ва итоат қилган бандасини ҳидоят қилади» (Шўро, 13-оят). Демак, иштиёр қилмоқ Аллоҳ хоҳиши билан, ҳидоят итоат қилиш биландир. Иштиёр учун сабаб даркор, ҳидоятга сабаб лозим эмас.

Бу манзил аҳли Аллоҳга иштиёр қилган бандалардир. Алар Аллоҳ паноҳида ва унинг қабзатида (муштининг орасида) ва хизмат ҳимоятдадилар. Аллоҳ рози бўлган бандаларга улар шафъулик қиладилар, раҳм қилганига мехрибонлик қилдилар, қелишган бандалари билан қелишадилар, ёрдам берганларига маддкор бўладилар, ғазаб қилганларидан нафратландилар, унга юзланганларга илтифот қилдилар.

СЕВИШ

Анас бин Мулик пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг Аллоҳдан ушбу хабарни ривоят қилганларини нақл қилади:
— Ким менинг валиларимга озор берса, уларга қарши кураш менга ҳалолдир. Бунда менинг фарзларини адо қилиши билангина қўрбат ҳосил қилмайди. У нафл амаллар билангина менга қўрбат ҳосил қилади ва натижада мен уни севиб қолман.

Агар мен уни севиб қолсам, унинг қўрадиган қўзига, эшитадиган қўзигига, ушлайдиган қўзига, юрадиган оёғига, ақлашадиган қўзигига, гапирадиган тилига айлиниб қолман. У мени қаҳқас, дарҳол унинг ҳузурига келаман, мендан бирор нарс сўраса, шу онда муҳаббат қиламан, ҳеч иккиланмасдан унинг истагани боқ қиламан. Аллоҳга шўқрлар бўлсинки бу тоифадаги бандалар умматимиз орасида жуда кўп.

КУЗАТУВЧИ ҚЎЗЛАР

Ал-Аъмаш ал-Қохиллий шундай хикоя қилади:
— Бир кун Умар бин ал-Хаттоб разияллоҳу анҳу ҳузурларига бир киши келиб, Али мени бошимни ёриб қўйди, деди. Хазрат Умар Алига:
— Негга унинг бошини ёриб қўйдинг?, — дедилар. Хазрат Али қарамолуҳу важаҳи:
— Мен унинг ёнидан ўтиб кетаётган эдим. Бир хотин билан жанжаллашаётган экан. Унинг галларига қулқ солдим. Ундан шундай ёмон сўзларни эшитдимки, чидаб туролмадим, — деб жавоб бердилар.

Хазрати Умар разияллоҳу анҳу атрофдагиларга қараб дедилар:
— Билиб қўйингларки, Ер юзиде Аллоҳнинг қўзлари — зимдан кузатиб юрчиликлар бор. Али улардан биридир.

Саҳл бин Салим ушбу хадиси пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилган:
—Аллоҳ Таоло демиш: «Эй бандаларим, сиз менга ўйлар бини қиласиз. Айтинг-чи, қайси ўй мени ўзига сиғдира олади? Осмонларни тахмининг ўзи эгаллайди. Ер қурриси оёқларим босадиган макон. Шундай бўлса ҳам мен бандаларимдан тақводор ва парҳезкорларининг қалбига жо бўламан.

Ийсо алайҳиссалом демишлар:
— Е Раббинг, мени сени истапман, сен қаердасан?
— Мен синиқ қалблар сукублирининг юракларидаман, — деб жавоб берди Аллоҳ ва сўзида давом этиб деди:
— Мен уларга хар қуни бир қаран яқинлашаман. Ақс ҳолда уларнинг қурган биналари ер билан яқсон бўлиб кетади.

Жаброил алайҳиссалом нақл қилади. Аллоҳ демиш:
— Мен банданинг ақлашадиган қалбидаман.
Банданинг ақл нури унинг қалбига Аллоҳ нури тажалли қилиб ёритилган сўн сўнида ва бу ҳолда банданинг ақли учун Аллоҳдан ўзга суянадиган ҳеч нарс қолмайди.

Абу Абдуллоҳ раҳматуллоҳи алайҳи шундай деганлар:
— Мен бандани қалбини нафс хибсонасида толдим. Баъзиларнинг қалби то улғунга қадар нафс хибсонасидан чиқа олмайд қала қолди кетади. Чунки бундай банде ўз қалбини ўз ҳолига ташлаб қўйган, уни ҳимоя қилишни ўйламаган. Шунингдек, уни муқаррам қиладиган йимонни ҳимоя қилиб унга ёрдам бермаган. Натижада, нафс унинг қалби устидан ҳукмрон бўлиб олган ва оқибатда унинг жазолангани сабабчи бўлган. У нафс таъсирида унга асир бўлиб қолган ва шахвоний хирсининг қўлига айланган. Бундай банде қўбат хибсонасида туриб савол-жавоб қилади. Бундай бандалар шайтон маҳбуслари дейилди.

Иккинчи хик бандалар борки, улар бу дунедан кетганларига қадар турли қилиб хийла-найнраглар билан умр кеңиради ва ўлгандан сўнг қалби оҳиратга тушади. Булар шаҳват маҳбуси дид.

Учинчи тоифа бандалар борки, бу дунёни тарқ этиб боқий дунёга қайтиб оламга — Аллоҳ ҳузурига борадилар. Бундай бандалар шўнга ўхшайдилар: Бир маҳбус қамқондан қутилиб подшоҳнинг атрофида хизмат қилиб юради ва бироздан сўнг унинг эшигиде девонбег вазифасига ишга ўтади. У халқ ишлаб ўзини қўрата бошлагандан кейин подшоҳ унга турли хизматлар буюради. У подшоҳнинг топириқларини сидқидилдан адо этади ва натижада подшоҳ ҳузуриде обрў ва эътиборга эришади, хурмат топади ва боилқ ортиради. Бундан қаноат ҳосил қилган подшоҳ уни юкори лавозимга қўтаради ва эшик оғаси вазифасини унга топириқ қўяди. У подшоҳга садақотли бўлгандан унинг хазинасига қўз тикмайди, боилқларига аҳтиёж ҳам сезмайди ва улардан лаззатланмайди ҳам. Чунки у подшоҳга судқ бўлганлиги учун унинг эшигиде бўлиш ва подшоҳнинг маҳаббатига эришишдан бўлак оруз ва нияти бўлмайди. Шунинг учун ҳам у хизмат пайти мисли қўрилмаган воқеа ва ҳодисаларни қўради ва унинг учун барча ишларда қатта кенчилик ҳосил бўлади. Учинчи тоифадаги бандалар қамқондан қутулиб, подшоҳ ҳузуриде юкори мартабаларга эришган мазкур маҳбусга ўхшайдилар. Улар Аллоҳнинг маҳбусларидир, фосидлар шаҳват маҳбуслари ва кофирлар эса шайтон маҳбусларидир.

Бу ҳусуда пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ибратли сўзлари бор:
— Бу дунё — мўймин банданинг хибсонасидир.
Мўймин банде йимоннинг ҳақиқийлиги билан мўймин деган сифатга бойли. Унинг умри ниҳоятда етганидан сўнг Аллоҳ Таоло уни дунё хибсонасидан боғу роғларга, тор қамқондан кенг жаннатларнинг бағрига, ғаму андуҳдан шодлиғу фаровонликка, даҳшат ва қўқувдан ўз ёнига — оромгоҳга, қўйлардан қуддусият манзилга — хуррамгоҳга чиқаради.

Абдулқаҳҳор ШОШЙ таржимаси

Ҳақим ТЕРМИЗИЙ

Қурбат манзили

Аллоҳнинг шундай бандалари борки, улар Аллоҳдан ҳою ҳавас жабриддан қўтилишда ёрдам сўраб, сўнг бу довонни оғиш ўтганлар. Илос билан юзланганликлари учун Аллоҳ уларга раҳмат назари билан қараган, ўртадаги ҳижобни кўтариб, уларга тажалли қилган. Уларнинг нафсоний шаҳватларини чилларини қилиб, ҳою ҳавасларини мурдага айлантарган. Бу Аллоҳнинг: «Унинг Раббисин тоғ узра тажалли қилганида тоғни остин-устин қилиб юборди ва Мусонинг тили даҳшатли овоздан қалмага келмай қолди», деган сўзига монандидир. Дарҳақиқат, Аллоҳ тоғ узра тажалли қилганида тоғ огирликка дош беролмай тўти бўлаққ бўлиниб кетди. Унинг бир бўлағи тоғдан ажралиб, ўқиб қўз денгизга тушди ва унинг қатта бир қисмини эгаллаб олди, иккинчи бўлағининг тушган ёри назорат, яна бир бўлағи эса чангу тўзонга айланди. Ушбу манзил соҳибларининг ҳам ёвузликлари ва шахвоний ислари билан бирга қўшилди мазкур тоғ каби парча-парча бўлдилар. Мусо алайҳиссалом лол қолгандек, уларнинг нафси ва ҳою ҳаваси ҳам лол бўлган. Мусо алайҳиссалом ҳушига келганидан сўнг: «Эй Раббин, сен барча нуқсонлардан муназаҳхсан, сенга тавба қилдим», — деди. Шўнга ўхшаш уларнинг ҳою ҳаваси ҳам ақларига итоат этиш ҳолатига келди. Аллоҳ уларнинг жиловини ўз қўлига олди, уларга ўз паноҳидан қўй берди, хали хаёт даврларидаек ўз ишларидан воқиф қилди, тарбият этди, қалбларини тирилтирди. Бундай наъмати Аллоҳ хар кимга ато қилавермайди. Аллоҳ йўлида шажид бўлганлар тирик, унинг фазлу қарам билан шоду хуррамдилар. Бу манзилга етиб келганлар ҳам ҳою ҳавасларига қарши жиҳод қилдилар ва уларни нобуд қилишга эришдилар. Бунинг натижасида Аллоҳ уларнинг ҳам қалбларини тирилтирди ва фазлу қарам, нури ва эҳсон билан ҳузуриде баҳрамадид шажидларга айлантирди. Уларнинг томирлари уришдан тўхтаган, ҳаракатлари тин олган, хаёт аҳтиёжларига бўлган талаб уларда сўнган. Улар Аллоҳ фазилларига мунозаҳх ва уларни баҳариш учун мамуният ва хурсандлик билан қамон ўқидан ҳам тезроқ юғриб боришга ҳоим. Чиндан ҳам улар Аллоҳ томонидан озор этилган пок ва хур бандалардир. Уларнинг асирлик занжирлари зўб ташланган. Уларнинг қалблари фаришталар билан рақобатланди даражасига етган. Бундай бандаларни қўтариб турган Ер ва уларга соябон бўлиб турган Осмонга шарафлар бўлсин. Аллоҳнинг авлиёлари Ернинг таянчидир. Аллоҳдан қўқуш ҳиссиёти уларни иҳота қилиб олган. Улар Аллоҳнинг раҳматидан ғизо олган, Унинг метин қўронгидан ҳимоя топган, паноҳиде муҳофаза этилган, лутфи билан тарбият топган ва сиру асрроғига ҳою қилган. Тонгла маҳшар қуни улар Аллоҳни зийрат қилиш қасрига яқин бўлувчилардир. Ушанда улар эртаю кен Аллоҳга назорат бўладиган бандаларга оғох наъмат ва фароғатларига лойқаб қилиб қўйган. Буларнинг ҳаммаси шўнинг учунки, улар Аллоҳ висолига эришган, уларнинг ҳою ҳавасга тегишли томирлари уришдан тўхтаган ва барча ёвузлари мутлақо итоатий бўлиб қолган. Бу ислатлар Аллоҳ томонидан уларга берилган қатта фазилатдир. Аллоҳ уларни ўз висолига мушарраф этгани учун бу дунё хаёти улар учун ниҳоятга етган ва нафсини қўрмоқ улар учун унут бўлиб кетган. Энди улар Буюк Фано (фонийлик) қўлида Аллоҳ билан роз этишиб Унинг табдилларига қайта-қайта назар ташлаб, маърифат денгизига шўнчиб кетганлар. Улар Аллоҳнинг кирибисидан баҳра олиб, қўлга тулган, фазлу қарамдан симириб ичиб, маст ҳолга келган, фардониялик (яқнаю ягоналик) сифатидан баҳраманд, азизу муқаррам ва натижада Аллоҳнинг Ердига қўзига, Унинг қудрати тимсолига айлиниб қолганлар. Шўнинг учун уларга денгизлар ҳам, тоғлар ҳам, амиру шоҳлар ҳам писанд эмас. Аллоҳ уларга ўз хайбатидан либос қилиб қийғизиб, розилигидан тақиноқ қилиб бўйинларига таққан, ўз ҳикмату доноси билан уларга сўзлаган, қурбати билан эса уларга таважжуҳ этган. Бирор қимса уларга қаҳру ғазаб билан назар қилса, Аллоҳ уни даҳшатга солди. Кимдаким уларга хурмат ва эҳтиром қўрмаса, Аллоҳ ундай бандани сўяди. Кимки, уларга нафрат билан мулоқотда бўлса, Аллоҳ уни уларга итоатий қилиб қўяди. Зеро, Аллоҳ уларнинг қалбиде ва ҳақ уларнинг сийналаридадир.

Ушбу манзил ҳою ҳавасни занжирбанд этган ва ундан ҳарз қилган бандаларининг манзилдир. Аллоҳ уларга раҳмат назари билан божди ва улар бор қилларини унинг йўлига сарф қилдилар. Бунинг учун Аллоҳ уларга шундай имконият бериб қўйди. Улар уларини Аллоҳ топириқ қўлини назорат тўғри этаклиги ҳаётда ўз иббатини толди. Ҳою ҳаваси барғарфани эшигиде машаққатлар ваэвиза улар олий мақсадлари бўлиши ҳою ҳавасдан поклашни мақомига эришдилар. Натижада, Аллоҳнинг азаматидан уларга нур қилива (тажалли) қилди, момқалдирқор қабди ҳою ҳавасни даҳшатга солди. Шаҳвоний ҳиссиёлари парчанлиб кетди ва чанг-тўзондек хар қаёққа тарқаб қўздан қўйиб қўлди. Бу Аллоҳ тили билан айтадган: «Мен тақдиримни Аллоҳ қўлига топшираман». (Ғофир, 44-оят) демаккининг натижасидир. Аллоҳ ундайларни «хийлагарларнинг найрангидан асради».

Бунда ўз тақдирини Аллоҳгагина топириқ қўйса, Ундан ўзгдан қўнлиги мутлақо уса ва Унинг ўзидагина паноҳ ва ёрдам сўраса, Аллоҳ уни нафс ва ҳою ҳаваснинг хийла найрангларидан асради ва шахвоний ҳиссиёларига балою офатлар ёғдиради ва натижада, у тавба қилган ва покланган ҳолда Раббисига юзланади ва ҳаммага ошкор равишда «мен мўминларнинг авалиман», дейди.

Аллоҳ нури Тўғонинг устиде тажалли қилган қун, гарчи ундан йироқда бўлса ҳам, Ер юзиде ҳомилдор бўлган бирорта қисир аёл қолмаган. Уша қуни Ер ўз бағридаги хазиналар тўғрисида сўзлаган, онлар боилқларини қўз-қўз қилиб баралла қаҳқажга отиб қўлган, лойқа сувлар мусафўр бўлган, шўр сувлар ширин сувга айланган, қасамандалар шифо топган, бадавдо дардга мўбталолар даво тоилган. Буларнинг барчаси Аллоҳ нурининг тажаллиси баракотидан содир бўлган. Шўнингдек, унинг баракотидан ушбу манзил аҳлини ҳою ҳавас ва шахвоний хирс тарқ этган, юракларидан дардан ҳоли бўдилар, ожизлик иллатидан халос тодилар. Натижада, ер остидеги хазиналар улар учун зоҳир бўлди. Анчиқ сув — дунёни севиш ва шўр сув — нафсини севиш ширин ва тотли сувга айлиди. Аллоҳнинг қарам, раҳмати ва фазли тўфайли улар гайбий ишлардан воқиф бўла бошладилар. Бу фазилатлар яна шўнинг учунки, улар дунёни Аллоҳ бандаларга раҳмат, лутф, қарам ва эзгулик учун яратганини тўфайлигина яқши қўра бошладилар. Улар ўзликларини эса Аллоҳ яратгани, сўврат ато қилгани, бошқа тирик жонзотлар ичидан танлаб олганилиги ва ўзига ҳос банде қилганлиги учунгина сева бошладилар. Улар мўминларини Аллоҳ учунгина севадилар қабди ўзликларини ҳам Унинг учун сева бошладилар. Уларнинг маҳаббати самийи ва мусафўр бўлди. Ўзликча ҳиёнат қилиш барҳам толди. Улар дунё учун ҳам, ўзликларини учун ҳам ишончилик бандалар бўдилар. Қалб касаллиги бўлган шаҳсўбча, ожизлик ва бадавдо иллат бўлган ширқ ва фаётлар уларни абадий тарқ этди. Тажалли тўғрисида қўйидаги муборак хадислар содир бўлган:

ЮРАҚ АЛЛОХНИНГ ҚЎЗАСИ

Пайғамбаримиз алайҳиссалом дедилар:
— Ер юзиде Аллоҳнинг қўза идишлари мавжуд. Улар бандасининг қалбларидир. Аллоҳга энг сукукли қалб унинг энг назиги, покизаси ва бардамликдир. Ноқизлик — оға-ини ва биродарлар билан мулойимлик, покизалик — бадахлоқидан ҳоли ва мусафўлик, бардамлик — Аллоҳ учун ҳақ йўлида мустаҳкам ва барқарорликдир. Бу хадиси ан-Нуъмон Башир ривоят қилган.

Аллоҳнинг шундай бандалари борки, улар Аллоҳдан ҳою ҳавас жабриддан қўтилишда ёрдам сўраб, сўнг бу довонни оғиш ўтганлар. Илос билан юзланганликлари учун Аллоҳ уларга раҳмат назари билан қараган, ўртадаги ҳижобни кўтариб, уларга тажалли қилган. Уларнинг нафсоний шаҳватларини чилларини қилиб, ҳою ҳавасларини мурдага айлантарган. Бу Аллоҳнинг: «Унинг Раббисин тоғ узра тажалли қилганида тоғни остин-устин қилиб юборди ва Мусонинг тили даҳшатли овоздан қалмага келмай қолди», деган сўзига монандидир. Дарҳақиқат, Аллоҳ тоғ узра тажалли қилганида тоғ огирликка дош беролмай тўти бўлаққ бўлиниб кетди. Унинг бир бўлағи тоғдан ажралиб, ўқиб қўз денгизга тушди ва унинг қатта бир қисмини эгаллаб олди, иккинчи бўлағининг тушган ёри назорат, яна бир бўлағи эса чангу тўзонга айланди. Ушбу манзил соҳибларининг ҳам ёвузликлари ва шахвоний ислари билан бирга қўшилди мазкур тоғ каби парча-парча бўлдилар. Мусо алайҳиссалом лол қолгандек, уларнинг нафси ва ҳою ҳаваси ҳам лол бўлган. Мусо алайҳиссалом ҳушига келганидан сўнг: «Эй Раббин, сен барча нуқсонлардан муназаҳхсан, сенга тавба қилдим», — деди. Шўнга ўхшаш уларнинг ҳою ҳаваси ҳам ақларига итоат этиш ҳолатига келди. Аллоҳ уларнинг жиловини ўз қўлига олди, уларга ўз паноҳидан қўй берди, хали хаёт даврларидаек ўз ишларидан воқиф қилди, тарбият этди, қалбларини тирилтирди. Бундай наъмати Аллоҳ хар кимга ато қилавермайди. Аллоҳ йўлида шажид бўлганлар тирик, унинг фазлу қарам билан шоду хуррамдилар. Бу манзилга етиб келганлар ҳам ҳою ҳавасларига қарши жиҳод қилдилар ва уларни нобуд қилишга эришдилар. Бунинг натижасида Аллоҳ уларнинг ҳам қалбларини тирилтирди ва фазлу қарам, нури ва эҳсон билан ҳузуриде баҳрамадид шажидларга айлантирди. Уларнинг томирлари уришдан тўхтаган, ҳаракатлари тин олган, хаёт аҳтиёжларига бўлган талаб уларда сўнган. Улар Аллоҳ фазилларига мунозаҳх ва уларни баҳариш учун мамуният ва хурсандлик билан қамон ўқидан ҳам тезроқ юғриб боришга ҳоим. Чиндан ҳам улар Аллоҳ томонидан озор этилган пок ва хур бандалардир. Уларнинг асирлик занжирлари зўб ташланган. Уларнинг қалблари фаришталар билан рақобатланди даражасига етган. Бундай бандаларни қўтариб турган Ер ва уларга соябон бўлиб турган Осмонга шарафлар бўлсин. Аллоҳнинг авлиёлари Ернинг таянчидир. Аллоҳдан қўқуш ҳиссиёти уларни иҳота қилиб олган. Улар Аллоҳнинг раҳматидан ғизо олган, Унинг метин қўронгидан ҳимоя топган, паноҳиде муҳофаза этилган, лутфи билан тарбият топган ва сиру асрроғига ҳою қилган. Тонгла маҳшар қуни улар Аллоҳни зийрат қилиш қасрига яқин бўлувчилардир. Ушанда улар эртаю кен Аллоҳга назорат бўладиган бандаларга оғох наъмат ва фароғатларига лойқаб қилиб қўйган. Буларнинг ҳаммаси шўнинг учунки, улар Аллоҳ висолига эришган, уларнинг ҳою ҳавасга тегишли томирлари уришдан тўхтаган ва барча ёвузлари мутлақо итоатий бўлиб қолган. Бу ислатлар Аллоҳ томонидан уларга берилган қатта фазилатдир. Аллоҳ уларни ўз висолига мушарраф этгани учун бу дунё хаёти улар учун ниҳоятга етган ва нафсини қўрмоқ улар учун унут бўлиб кетган. Энди улар Буюк Фано (фонийлик) қўлида Аллоҳ билан роз этишиб Унинг табдилларига қайта-қайта назар ташлаб, маърифат денгизига шўнчиб кетганлар. Улар Аллоҳнинг кирибисидан баҳра олиб, қўлга тулган, фазлу қарамдан симириб ичиб, маст ҳолга келган, фардониялик (яқнаю ягоналик) сифатидан баҳраманд, азизу муқаррам ва натижада Аллоҳнинг Ердига қўзига, Унинг қудрати тимсолига айлиниб қолганлар. Шўнинг учун уларга денгизлар ҳам, тоғлар ҳам, амиру шоҳлар ҳам писанд эмас. Аллоҳ уларга ўз хайбатидан либос қилиб қийғизиб, розилигидан тақиноқ қилиб бўйинларига таққан, ўз ҳикмату доноси билан уларга сўзлаган, қурбати билан эса уларга таважжуҳ этган. Бирор қимса уларга қаҳру ғазаб билан назар қилса, Аллоҳ уни даҳшатга солди. Кимдаким уларга хурмат ва эҳтиром қўрмаса, Аллоҳ ундай бандани сўяди. Кимки, уларга нафрат билан мулоқотда бўлса, Аллоҳ уни уларга итоатий қилиб қўяди. Зеро, Аллоҳ уларнинг қалбиде ва ҳақ уларнинг сийналаридадир.

Ушбу манзил ҳою ҳавасни занжирбанд этган ва ундан ҳарз қилган бандаларининг манзилдир. Аллоҳ уларга раҳмат назари билан божди ва улар бор қилларини унинг йўлига сарф қилдилар. Бунинг учун Аллоҳ уларга шундай имконият бериб қўйди. Улар уларини Аллоҳ топириқ қўлини назорат тўғри этаклиги ҳаётда ўз иббатини толди. Ҳою ҳаваси барғарфани эшигиде машаққатлар ваэвиза улар олий мақсадлари бўлиши ҳою ҳавасдан поклашни мақомига эришдилар. Натижада, Аллоҳнинг азаматидан уларга нур қилива (тажалли) қилди, момқалдирқор қабди ҳою ҳавасни даҳшатга солди. Шаҳвоний ҳиссиёлари парчанлиб кетди ва чанг-тўзондек хар қаёққа тарқаб қўздан қўйиб қўлди. Бу Аллоҳ тили билан айтадган: «Мен тақдиримни Аллоҳ қўлига топшираман». (Ғофир, 44-оят) демаккининг натижасидир. Аллоҳ ундайларни «хийлагарларнинг найрангидан асради».

Бунда ўз тақдирини Аллоҳгагина топириқ қўйса, Ундан ўзгдан қўнлиги мутлақо уса ва Унинг ўзидагина паноҳ ва ёрдам сўраса, Аллоҳ уни нафс ва ҳою ҳаваснинг хийла найрангларидан асради ва шахвоний ҳиссиёларига балою офатлар ёғдиради ва натижада, у тавба қилган ва покланган ҳолда Раббисига юзланади ва ҳаммага ошкор равишда «мен мўминларнинг авалиман», дейди.

Аллоҳ нури Тўғонинг устиде тажалли қилган қун, гарчи ундан йироқда бўлса ҳам, Ер юзиде ҳомилдор бўлган бирорта қисир аёл қолмаган. Уша қуни Ер ўз бағридаги хазиналар тўғрисида сўзлаган, онлар боилқларини қўз-қўз қилиб баралла қаҳқажга от